

HOOFSTUK 3: KULTUUR EN NASIONALISME

Terme soos kultuur, identiteit, etnisiteit, kultuurgemeenskap, volk en nasionalisme, is ooglopend aan mekaar verwant. Wat presies die verwantskap egter behels, is nie altyd duidelik nie.

Al hierdie terme, behalwe nasionalisme, is tot dusver al met betrekking tot mekaar gebruik en verduidelik. 'n Samehangende kultuurbeeld van 'n selfbewuste gemeenskap kan egter slegs gevorm word deur die verhouding tussen kultuur en nasionalisme duideliker toe te lig.

1. Nasionalisme

As eenvoudige definisie van nasionalisme, om daardeur toegang tot die onderwerp te kry, is Steyn se "bewuste, georganiseerde ons-heid" bruikbaar. Dit beteken "[v]olksnasionisme is bewuste volkshed. Dit hou onder meer in dat 'n nasionalis wilens en wetens tot 'n volk behoort en verkies om lid daarvan te wees." Afrikanernasionalisme is dan iets soos 'n bewuste 'Afrikanerheid' wat Afrikaners tot georganiseerde optrede aanspoor.¹

Vir 'n beter begrip van die verskynsel het hy dit nuttig gevind om te onderskei tussen verowerende of aanvallende nasionalisme (imperialisme) wat voorkom wanneer een volk hom ten koste van 'n ander wil versterk, en 'n verdedigende nasionalisme wanneer 'n volk weerstand bied teen imperialisme of dreigende imperialisme.²

1. JC Steyn, Trouwe Afrikaners, p 5-6

2. JC Steyn, Trouwe Afrikaners, p 9

Die verband tussen enkeling en groep is deur 'n slag oor tussengroepverhoudinge aan hierdie 'verdedigende' aktiwiteit en die meeganale sosiale groepering gekoppel:

"Die meeste individue koppel hulle selfidentiteit aan die een of ander groep, maar dit kan dikwels 'n heel passiewe vereenselwigingsproses wees. 'n Reeks spannings- of stresfaktore, veral miskien die wat moreel ondermyn, kan egter by individue 'n verskerpte behoefte vir groepsidentifikasie skep.

"Die daaruit voortvloeiende 'etnisiteit' kan as geknelde identiteit beskou word, aangesien dit eerder reaktief as spontaan is Ook moet die waarskynlikheid voor oë gehou word dat nie alleen psigiese spanning nie, maar ook maatskaplike spanning en sterk maar gefrustreerde materiële en ander belange 'n selfbewuste etnisiteitsgevoel kan stimuleer."³

Degenaar het eweneens na die belangrike rol van groepsbewussyn by die enkeling verwys en drie aspekte van die strukturele verhouding tussen individu en groep aangetoon. Hy het eerstens gewys op 'n dialektiese verhouding tussen die twee omdat die individu bewus word van homself deur identifikasie met en onderskeid van die groep, tweedens op die gevoel van sekuriteit wat dit in 'n dreigende wêreld verskaf om tot 'n groep te behoort en derdens na die neiging binne 'n groep om eenvormigheid na te streef. Hoewel mense tot meer as een groep behoort, neem een gewoonlik 'n sentrale plek in. Sedert die Franse rewolusie is dit na sy oordeel die nasie wat sentraal staan en kry dit beslag in die ideologie van nasionalisme, gebaseer op die prioriteit van die nasie.⁴

So het Degenaar dan met nasionalisme aangeknoop by die idee dat gesamentlike belang beskerm word, maar dit filosofies begrond op 'n bepaalde siening van outonomie: die Kantiaanse begrip van persoonlike outonomie en selfbeskikking het op politieke terrein ontwikkel tot nasionalisme as strewe na nasionale selfbeskikking. Fichte het Kant se individualisme naamlik kritiseer omdat dit die mens sou isoleer en die nasie as organiese geheel waarbinne enkelinge hulleself kan uitleef, ingevoer. Herder het vervolgens die 'organiese geheel' op die verskeidenheid van volke met hulle verskillende tale betrek. Deur taal word die enkeling dan van sigself bewus, identifiseer sigself met 'n volk en ontwikkel 'n morele en politieke aard.⁵

Hieruit het Degenaar 'n sogenaamde 'volksnasionisme' sien voortkom. Dit berus dan daarop dat 'n bevolking hulleself as so 'n volk met eksklusiewe kulturele kenmerke sien, en die staat en politieke organisasie daarvolgens inrig. Vir die enkeling sou dit volle diensbaarheid aan die organiese volk

3. HC Marais ea, *Die Suid-Afrikaanse samelewing*.... p 67

4. JJ Degenaar, *The Roots of Nationalism*, p 12

5. JJ Degenaar, *The Roots of Nationalism*. p 18

impliseer en die eie outonomie daarin la: lit vir die groep uitloop op die politisering van kultuur. Dié erfenis van Herder en Rousseau het hy kontrasteer met die liberale nasionalisme wat op Locke se benadering baseer kan word. Dan gaan die enkeling nie in die nasie op nie, want die nasie is daar om die individu se vryheid te beskerm.⁶

Teen hierdie agtergrond kon hy sê:

"Nation is a political concept⁷ and refers to a people in the state of consciousness of sovereignty as located in themselves, i.e. they are aware of the value of the fact that the highest political authority resides in themselves in a state (nation state). In a narrow sense, a nation comprises a homogeneous group of people, in a wide sense it includes different peoples."⁸

Steyn het uit 'n ander bron as Degenaar geput in sy beskrywing van nasionalisme. Hy sluit aan by die idee van geknelde identiteit en het beklemtoon hoeveel groter die impak van meelewing met 'my nasie in nood' was, as kommer oor 'my nasie se bedreigde identiteit'. Hy het dus nie primêr vanuit filosofiese konsepte vertrek nie, maar vanuit menslike betrokkenheid en interaksie:

"Dis seker onmoontlik om die bestaan van alle nasionalismes na dieselfde oorsaak terug te voer, maar heelwat nasionalismes is 'n reaksie op ingrypende veranderings in die samelewing as gevolg van ekonomiese ontwikkeling, oorlog of verandering in die staatkundige struktuur. Sulke veranderings bring gewoonlik mee dat 'n deel van die gemeenskap benadeel of agtergestel raak. 'n Nasionale beweging kan ontstaan om die gemeenskap ekonomies, sosiaal en kultureel op te hef."⁹

De Klerk het dit wyer gestel, maar essensieel nog in terme van menselike betrokkenheid en interaksie:

"Elke nasionale renaissance kan gesien word as die soms gewelddadige soms geleidelike herontwaking van *awareness* - van bewustheid. In sy wese is dit die besef dat die lewe van die gemeenskap op die een of ander wyse vertraag is: dat dit 'n verjonging makeer. Om op die ou manier voort te gaan, is om in die dood te berus: 'n lewende dood."¹⁰

-
6. JJ Degenaar, *The Roots of Nationalism*, p 22
 7. Soos Swart gebruik Degenaar ook die terme 'ras', 'volk' en 'nasia' met biologiese, kulturele en politieke duiding. Waar Swart 'n heersende politieke bedeling wou bestendig deur 'n 'blanke nasie' met meervoudige kultuurinhoud te aanvaar solank dit die 'volk' nie bedreig nie, het Degenaar 'n 'veelvolkige' Suid-Afrikaanse nasie voorgestaan om so die Suid-Afrikaanse staatsgrense te bestendig.
 8. JJ Degenaar, *The Roots of Nationalism*, p 9
 9. JC Steyn, *Trouwe Afrikaners*, p 7
 10. WA de Klerk, *Tyd van vernuwing*, p 33

Etniese nasionalisme is deur Steyn uiteen wat ons nie by Degenaar aantref nie. Hy het dit gesien as 'n geestestoestand van:

- 1 getrouheid aan die volk, geloof in 'n gemeenskaplike verlede en hoop op 'n nasionale toekoms;
- 2 bewustheid van sommige identiteitskenmerke, veral bedreigdes; en
- 3 bewustheid van die volk se belange en die bedreigings daarvan.

Hierdie geestestoestand lei tot:

- 1 die formulering van 'n ideologie as samehangende ideëstelsel; en
- 2 'n georganiseerde beweging met die volgende oogmerke:
 - (a) stoflike en geestelike opheffing van die volk;
 - (b) behoud en beskerming van die volk se identiteit;
 - (c) ontplooiing van die kultuur met die behoud van die volkseie; en soms
 - (d) die verkryging van selfregering, onafhanklikheid of 'n eie staat.¹¹

Hierdie laaste moontlike oogmerk van etniese nasionalisme, naamlik die verkryging van selfregering, onafhanklikheid of 'n eie staat, sluit nou aan by wat Degenaar die paradigma-krisis van volksnasionisme in 'n veelvolkige staatsverband genoem het. Hierdie nuwe staatsregtelike of geografiese dimensie kan volksnasionisme daarna laat strew om uit te gaan bo die impasse van 'n staatsverband waar die enigste ander alternatief die relativisering van etnisiteit en die 'demitologisering' van die konsep 'volk' is.

Om die waarheid te sê: wanneer die veelvolkige staat as eenheid beskerm moet word teen etnies bewuste gemeenskappe se strew na vryheid deur afskeiding, word die behoud van die eenheidstaat as 'n soort (geografiese) staatsabsolutisme ervaar. Dan kan mens 'n paradigma-krisis van sy eie daarvoor voorsien. Om egter nóg die staat nóg nasionalisme te verabsoluteer, moet die relatiewe waarde daarvan, dus die samehang daarvan met ander faktore gesien word. Hiervan is Boshoff se beskrywing 'n voorbeeld:

“In die proses van vrywording vind daar vooraf nasionale of volks-identifikasie plaas. Hierdie identifikasie word binne vier bakens voltrek:

“1 Patriotisme. In die proses van identifisering speel die vaderland (*patria*) 'n belangrike rol. Dis die ruimte waarbinne en die bodem waarop die identifikasie voltrek word. Vanweë verskillende emosionele bande wat mens aan sy vaderland bind, groei die eenheid tussen land en volk tot 'n krag wat mens tot opoffering en heldedade kan inspireer.

11. JC Steyn, *Trouwe Afrikaners*, p 13

"2 Nasionalisme is die verbondenheid tussen mense. Daar is ge-etnos wat ewe eens 'n sterk band tussen mense. Daar is geskaplike afkoms, taal, tradisie, geskiedenis en lotsgebondenheid wat die gemeenskap identifiseer. Daar bestaan ook 'n mate van eksklusiwiteit wat van die nasie 'n eenheid maak wat homself wil bestendig. Horisontale en vertikale identifikasie van lede van die volk vind plaas ten opsigte van lewensomstandighede, maar ook met leiers, simbole en waardes.

"3 Selfbeskikking. In die proses van volksbou en identifikasie is die noodsaaklikheid van uiteindelijke selfbeskikking vir die volk onvermydelik. Geen volk gee gewilliglik sy selfbeskikking prys of aanvaar vrywilliglik oorheersing van 'n ander nie. Hierdie drie elemente bring ons by die noodsaaklike resultaat van elke volk op sy eie grondgebied en onder sy eie owerheid as die sleutel tot stabiliteit, vooruitgang en vrede. Wie hierdie drie elemente wil ontken wil verskillende volke in die 'melting pot' werp - 'n pot wat gedurig oorkook.

"4 Lewens- en wêreldbeskouing. Die vierde element wat die mense se diepste waardes verteenwoordig moet egter ook by die patriotisme, nasionalisme en selfbeskikking gevoeg word. Die lewensbeskoulike, die waardes of ook die mens se godsdiens beïnvloed bostaande drie elemente grondig en bepaal die aard en die krag daarvan. Die lewens- en wêreldbeskouing van elke mens handel oor sy beskouing oor God, die mens, die wêreld, die lewe en die dood."¹²

So gesien is nasionalisme nie meer die enkele verklaringsbeginsel vir spanning in die vaste saamgestelde staat nie, maar mede-bepaler en deel van 'n dinamiese vrywordingsproses van 'n gemeenskap.

2. Afrikanernasionalisme

2.1 Afrikanernasionalisme is mensbepaald

Nasionalisme is reeds beskryf as bewustheid van en betrokkenheid by 'my nasie in nood'. Steyn het die rol van 'n individuele bydrae toegelig deur aan te toon dat verdrukking tot ontevredenheid kan lei, maar sonder uitwerking kan bly as iemand die verdruktes nie oortuig dat hulle verdruk word en die onreg beëindig kan word nie.

"Dit is veral die intellektuele wat volke bewus kan maak van onreg, bedreigde tale en tradisies, en hulle kan aanvuur om te stry vir vryheid en reg - en mag! - en wat die ideologie kan formuleer om die nasionale strewe vir die buitewêreld en volksgenote te regverdig. Intellektuele help nie alleen om 'n ingeligte openbare mening te vorm nie, maar om houdings te beïnvloed.... Die bestaan van intellektuele is 'n voorwaarde vir die welslae van 'n nasionale beweging."¹³

12. CWH Boshoff, Swart teologie, pp 151-152

13. JC Steyn, Trouwe Afrikaners, p 11

Die verworwe nasionale bewussyn moet *Gan at statu genou* word in die vorm van 'n voortgesette vryheidsin en -strewes wat enkelinge aan die nasionale gemeenskap verbind. Dreyer het dit demonstreer deur te sê:

"Vryheid, ook ons vryheid, is nie vanselfsprekend nie. Dit moet gedurig herbevestig en werklik gemaak word. Opvoeding van ons jeug en in 'n breë sin van ons volk tot identiteit is noodsaaklik en mag nooit ophou nie, maar opvoeding tot identiteit beteken ook opvoeding tot vryheid - ons vryheid. Ons bestaan is daarby betrokke."¹⁴

Swart het ook hierdie vryheidstrewes op *Afrikaners*, lede van die volk betrek deur te sê "Ons wil immers nie bloot 'n politieke blanke minderheid tussen 'n verskeidenheid ander nasies wees nie. Ons is Afrikaners wat 'n Afrikanervolk in 'n vrye vaderland wil bly."¹⁵

Uit hierdie opmerkings blyk dat Afrikanernasionalisme, soos kultuur, mensbepaald is.

2.2 Afrikanernasionalisme is religieus bepaald

Die ingewikkelde funksionering van godsdiens in 'n gemeenskap, maak dit moeilik om die presiese verhouding daarvan met nasionalisme vas te stel. Die wisselwerking van hierdie (en ander) faktore op mekaar, blyk duidelik uit die RGN se verslag oor tussengroepverhoudinge:

"Binne sekere groepe (byvoorbeeld sekere denominasies van die Afrikaanse blanke gereformeerde tradisie) word religie beleef as die verskaffer van tydlose waardes wat bestendigheid waarborg in 'n snel veranderende wêreld. Die groepe ervaar hul posisie in die samelewing as relatief gunstig en verkies om die huidige toedrag van sake nie te versteur nie In ander groepe binne dieselfde tradisie, byvoorbeeld bewegings binne die Nederduitse Gereformeerde Sendingkerk (NGSK) wat gebruik maak van konsepte wat deur die teologie van bevryding ontwikkel is, word religie onder andere verstaan as 'n waardestelsel waaraan die werklikheid moet konformeer."¹⁶

Mense neig dus om godsdienslike formuleringe uit te werk wat gunstig saamhang met hulle nasionale (of ander) belang. Van Afrikaners het Degenaar beweer:

"Nations were seen by these Afrikaners as a product of Divine Will. The Afrikanervolk was said to have a divine calling in South Africa."

en

"In South Africa the history of the Afrikaners is also described by nationalists in terms of the myth of the chosen people. The Afrikaner people are called 'the Israel of Africa.' The

-
14. PS Dreyer, *Hedendaagse vryheidsideologieë in die Afrikaanse situasie*, in PG Nel (red), *Afrikanerkultuur: fondament en vergesig*, p 52
 15. MJ Swart, *Ons voortbestaan*, p 71
 16. HC Marais, *Die Suid-Afrikaanse samelewing*, p 69

Great Trek is seen as an exodus to the Lord DF Malan is quoted as having said: "The history of the Afrikaners reveals a determination and definiteness of purpose which make one feel that Afrikanerdom is not the work of man, but a creation of God. We have a divine right to be Afrikaners. Our history is the highest work of art of the Architect of the centuries."¹⁷

Op hierdie soort aanklag het Helberg nie verontskuldigend reageer nie, maar doen eerstens 'n oproep tot gelowige selfondersoek. Daarby het hy die verskil verduidelik tussen wanneer 'n volk hom met die verbondsvolk van ouds identifiseer en hom so laat verlei tot 'n valse gevoel van eiewaarde, en wanneer 'n volk hom spieël in die verbondsvolk se gebruike en daarin 'n vermaning en bemoediging sien om uit die genade van God te leef.¹⁸

Vervolgens het hy volkskap in die Ou- en die Nuwe Testament behandel en tot die gevolgtrekking gekom:

"Die Bybel is nie geïnteresseerd in die bestaan van nasies as sodanig nie, maar in die eer van God. Daarom moet die eerste en laaste vraag wees: Hoe word God verheerlik deur die bestaan van onderskeie nasies? As 'n volk dit nie aandui nie, is sy aanspraak op Bybelse grond vir sy eie bestaan ongegrond Die eerste en die laaste doel is dat die onderskeie volke God moet soek en Hom moet dien. Hulle volkskap is ondergeskik hieraan en staan ten volle in diens hiervan."¹⁹

Geloof en nasionalisme sluit mekaar volgens Helberg dus nie uit nie, maar hang saam in 'n verhouding soos uitgedruk in die Christelik-nasionale benadering wat hy voortgesit wou sien.

Behalwe vir die gesprek rondom identifisering met ou Israel is die geloofsbepaaldheid van Afrikanernasionalisme ook uitgedruk in terme van geloofsroeping. Hierop baseer Treurnicht die reg op 'n eie volksbestaan:

"Verre daarvandaan dat ons ons aangematig het om ná Israel nou weer die uitverkore volk van God te wees, leef daar in die hart van die gelowige Afrikaner die geloof dat God wel hierdie volk tot 'n eie roeping verkies het - saam met ander en onderskeie van ander."²⁰

en

-
17. JJ Degenaar, *The Roots of Nationalism*, pp 49,24
 18. JL Helberg, *Afrikanerskap in Bybelse lig*, p 13
 19. JL Helberg, *Afrikanerskap in Bybelse lig*, p 62
 20. AP Treurnicht, *Credo van 'n Afrikaner*, p 77

Die belangrike verband wat tussen roeping en vryheid gelê is, tref ons aan by Boshoff en Stoker. Daar verskyn dan ook telkens iets soos 'n religieus-etiese gewete wat die nasionale strewe en roepingsvervulling moet reguleer. Boshoff het getuig dat die Afrikaner se geloofsgrondslag hom moet weerhou van “nasionale selfvergoding, van ongeoorloofde oorheersing of selfs uitwissing van ander etniese eenhede en van roepinglose, selfsugtige voortbestaan waarin alleen eie-belang bevorder word en aan die belang van onderontwikkelde volke nie aandag gegee is nie.”²²

Aan die een kant is beskryf hoe geloof en nasionalisme ten opsigte van mekaar *behoort* te staan, maar aan die ander kant het Steyn as waarnemer dieselfde soort resultaat gekry: “Minstens twee strewes van Afrikanernasionalisme is sterk beïnvloed deur die godsdiens, naamlik die van: 1) behoud van identiteit en 2) geregtigheid. Onder toonaangewende nasionaliste was nasionalisme weliswaar ondergeskik aan die godsdiens.”²³

Uit die voorafgaande word dit dus duidelik dat Afrikanernasionalisme, soos kultuur, ook religieus bepaald is.

Die besondere inhoud van hierdie bepaaldheid, naamlik die onderliggende Calvinistiese benadering, staan teenoor Degenaar se beskrywing van moderne nasionalisme. Nasionalisme is volgens hom onverstaanbaar sonder 'n begrip van sekularisering, wat hy koppel aan individualisering en die ontroning van God en sy orde deur die Verligting.²⁴ As dit meer wil sê oor die sekulêre aard van nasionalisme as oor die geskiedenis, ontsluit die religieuse bepaaldheid van Afrikanernasionalisme vir die sensitiewe waarnemer nog 'n verstaansmoontlikheid.

2.3 Afrikanernasionalisme is histories bepaald

Dit lyk onnodig om nasionalisme as histories bepaald aan te toon. Die geskiedenis toon nasionalisme aan as medespeler en -bepaler van die werklikheid soos dit tot stand gekom het en verander en ons kan inderdaad beweer dat ten minste die moderne geskiedenis nasionaal bepaald is.

21. AP Treurnicht, *Die Afrikaner in die Westerse kultuurkrisis*, in PG Nel (red), *Afrikanerkultuur: fondament en vergesig*, p 10

22. CWH Boshoff, in K Kemp, *Carel Boshoff en sy Afrikanerdenke*, p 21

23. JC Steyn, *Trouwe Afrikaners*, p 20

24. JJ Degenaar, *The Roots of Nationalism*, p 16

'n Enigsins retoriese uitspraak wat aandui ook 'n bowe-tydelike aanspraak kan maak, tref ons aan by dr HF Verwoerd wat aangehaal word as te gesê het “Die saak van nasionalisme is ewig en sy ideale is 'n onuitwisbare vlam ...”

Dit is egter duidelik dat hierdie uitspraak 'n bepaalde gesitueerdheid aandui, soos ook 'n interessante bewering wat Degenaar gemaak het:

“One should also keep in mind the fact that events which were not originally intended nationalistically, nevertheless became such in the evaluation of those people who developed a sense of history and integrated the past into the meaning-giving activity of the present.”²⁵

Hier funksioneer interpretasie in die hede ook as tydsintegreerende element wat die verlede, hede en (implisiet) die toekoms oorspan. Treurnicht het egter eksplisiet na die toekoms verwys deur te sê dat elke lewende nasionalisme 'n gerigtheid op die toekoms is.²⁶

'n Uitspraak van Steyn sluit hierby aan en maak melding van 'n emosionele binding aan sowel die eie geskiedenis as die eie toekoms:

“'n Nasionalis het gewoonlik 'n historiese bewussyn: hy heg 'n bepaalde betekenis aan die verlede. Daarby kan hy onmoontlik onverskillig staan teenoor die toekoms van sy volk. Besorgdheid oor en selfs wanhoop aan die toekoms hoef nie die nasionale gevoel by enkelinge tot niet te maak nie Tog kan 'n algemene wanhoop aan die toekoms vernietigend vir die nasionale voortbestaan wees.”²⁷

Afrikanernasionalisme, soos kultuur, funksioneer in 'n tyd-ewigheid samehang, het 'n duidelike oog vir die tydsverloop in verlede-hede-toekoms, toon duidelike tekens van gesitueerdheid en het 'n sterk geskiedenisbewussyn. Nasionalisme is egter 'n sterk tydsintegreerende motief wat saamhang met 'n spesifieke emosionele verbintenis aan en gerigtheid op die toekoms. Dit is in elk geval duidelik histories bepaald.

2.4 Afrikanernasionalisme is etnies bepaald.

Alan Paton het sy simpatieke deelname aan die Voortrekkereëufees en die ontugtering waarop dit uitgeloop het, beskryf. Natgesweet en warm kom hy by die storte aan waar 'n kaal bebaarde Afrikaner hom vra: “Het jy al die mense gesien? Nou gaan ons die Engelse opdonder!”

25. JJ Degenaar. *The Roots of Nationalism*. p 34

26. AP Treurnicht. *Credo van 'n Afrikaner*. p 61

27. JC Steyn. *Trouwe Afrikaners*. p 6

"The great day was full of speeches, and the theme of every meeting was Afrikanerdom, its glories, its struggles, its griefs, its achievements. The speakers had only to shout *vryheid* to set the vast crowd roaring, just as today a black speaker who shouts *Amandla*, can set a black crowd roaring

It was a lonely and terrible occasion for any English-speaking South African who had gone there to rejoice in this Afrikaner festival."

Hierop het hy vervolg: "It was the end of my love affair with nationalism. I saw it for what it was, self-centered, intolerant, exclusive."²⁸

Nasionalisme as gerigtheid van 'n selfbewuste gemeenskap, het ons vroeër al gesien, oriënteer sigself dikwels op etniese lyne en word dan duidelik eksklusief ervaar.

Van binne gesien kan dieselfde verskynsel egter heel anders lyk en Steyn het verwys na "die gevoel vir jou 'eie mense' wat hulle in ellende bevind" as "die sterkste en edelste dryfveer vir nasionalisme" en dit ook op ander, maar spesifiek op Afrikanernasionalisme betrek en dit dan uitvoerig toegelig. Hy het ook na Van Wyk Louw verwys en geoordeel dat hy die essensie van nasionalisme geformuleer het toe hy geskryf het dat 'n ware en bewuste nasionale beweging altyd ontstaan waar enkeles 'n groot agterstand by hulle volk gewaar. Belangrik is dat dit nie net oor stoflike ellende gaan nie, maar ook oor vooroordele, kleinlikhede en geestelike agterstand.²⁹

Hieruit blyk die verband tussen die gemeenskap se lotsverbondenheid en nasionalisme, sowel as die samehang tussen die stand van die gemeenskap en die vorm van sy nasionalisme.

Oor die verband tussen taal as etniese duiders en nasionalisme, het Steyn die volgende waarneming gemaak:

"Wat al hierdie Afrikaners aangespoor het om te ywer vir hul taal, is die bereidheid en begeerte om die Afrikaners as volk te laat voortbestaan en hul welsyn te bevorder. Hierdie gesindheid is die hoofeienskap van Afrikanernasionalisme."³⁰

Afrikanernasionalisme is dus duidelik - eintlik reeds per definisie, maar aantoonbaar in sy verskyningsvorme - 'n voorbeeld van etniese nasionalisme. Dit is naamlik etnies bepaald, soos kultuur, in terme van die gemeenskap se lotsverbondenheid, stand en situasie, taal en afgrensing.

28. Alan Paton, *The Afrikaner as I know him*, in ES Munger, *The Afrikaners*, p 25

29. JC Steyn, *Trouwe Afrikaners*, p 7

30. JC Steyn, *Trouwe Afrikaners*, p 4

Kultuur vertoon sigself as ruimtelik bepaald in fisiese en staatkundige sin en vanuit historiese perspektief. Dit beteken die vorming van die gemeenskap en sy voorafgaande kultuuraktiwiteit van ruimtelik in fisiese en staatkundige terme plaas en vertoon dit as gesitueerdheid.

Waar die historiese bepaaldheid van kultuur hierdie gesitueerdheid uit 'n ander hoek onderskryf het en as bewuste binding met die geskiedenis vertoon het, het die klem by die historiese bepaaldheid van Afrikanernasionalisme oorgegaan na 'n aktiewe en uitgewerkte toekomsgerigtheid.

Die ooreenkomstige klemverskuiwing vind plaas in terme van die ruimtelike bepaaldheid van Afrikanernasionalisme. Waar dit by kultuur hoofsaaklik op historiese gesitueerdheid berus, neem dit by die nasionalisme 'n historiese (tydsgewyse) gerigtheid op die toekoms aan. Dit word veral duidelik in nasionalisme as vryheidstrewer. Die vaderland word dan meer as net 'n voedingsbron van nasionalisme, dit word die doel of mikpunt van 'n gerigtheid.

Steyn, wat nasionalisme terugvoer na 'my volk in nood' het hieroor gesê:

"Die bestaan van 'n agtergestelde gemeenskap en die bedreiging van identiteit kom veral voor waar 'n volk nie seggenskap oor sy sake het nie. Daarom kan nasionaliste soms streef na selfregering, staatkundige onafhanklikheid en partykeer 'n eie staat wat afgeskei is van 'n groter staat waarvan dit deel is."

Dan haal hy Kohn aan wat die fundamentele eis van nasionalisme beskryf as 'n eis om: (1) afsonderlik en; (2) onderskeie van ander volkere te wees, asook (3) onafhanklik van ander en (4) gelyk met hulle.³¹

Boshoff het 'n standpunt ingeneem wat dit in terme van die Afrikaner ook bevestig:

"As (politieke) oplossing word 'n totaalsiening van volkere-eiesoortigheid, volkerevryheid, volkeresamewerking en volkereruimte voorgehou. Wat die strukture vir Blankes, Kleurlinge en Asiërs ookal uiteindelik sal wees, sal ruimtelike ordening ook ten opsigte van hulle vestiging en groei van belang bly."³²

Hieruit blyk die ongemaklikheid waarin Afrikanernasionalisme hom kort gelede nog in Suid-Afrika bevind het duidelik: dit is 'n volksnasionisme wat sy eie vryheid reeds verwerf het en nou probeer behou deur 'n spesifieke nasionale gerigtheid by ander gemeenskappe te stimuleer.

31. JC Steyn, *Trouwe Afrikaners*, pp 10-11

32. CWH Boshoff, *Afrikanereenheid en die toekoms*, in K Kemp (red), *Carel Boshoff en sy Afrikanerdenke*, p 113

Intussen word die verhouding tussen patriotisme en nasionalisme as aparte entiteite duidelik in die ruimtelike bepaaldheid van Afrikanernasionalisme.

Die toenemende aandag wat Afrikanerseperatisme in verskillende vorms vandag trek, word aangetoon in die lys van volkstaatbewegings wat hulle daarvoor beywer. Die volgende kan genoem word: die Vereniging van Oranjewerkers, Die Afrikanervolkswag, Die Afrikaner-Weerstandsbeweging (AWB), SABRA, die Transvaalse Seperatiste, die Boerestaatkomitee, die Afrikanervryheidstigting (AVSTIG), en die Boere-Vryheidsbeweging (BVB).³³

Afrikanernasionalisme is dus ook daarin ruimtelik bepaald dat dit 'n patriotiese strewe bevat.

2.6 Afrikanernasionalisme is integraal

"Afrikanernasionaliste was nooit 'n eensgesinde leer nie; om verdeeld te marsjeer was meer tipies van hulle as om verenigd te staan. Oor talle, miskien alle, belangrike sake het hulle 'n verskeidenheid van menings gehuldig"³⁴

Hierdie stelling dien egter nie bloot om die verdeeldheid van nasionaliste, en glad nie om die verdeeldheid van nasionalisme aan te toon nie. Eintlik juis die teenoorgestelde. Dit toon die veelsydigheid van Afrikanernasionalisme aan wat tot uitdrukking kom in die verskeidenheid van mense wat hulle daaraan verbind.

Degenaar beskryf nasionalisme as "a complex phenomenon which means that most of these factors will operate within an organic whole." Die faktore wat hy identifiseer, is gemeenskaplike afkoms, geskiedenis, tradisie, gewoontes, gebied, taal, godsdiens, sosiale organisasie, ekonomiese belang, politieke inrigting en 'n gemeenskaplike wil. Hy is van mening dat die spesifieke rol van elkeen van hierdie faktore aangedui kan word, maar sonder een uit:

"Of paramount importance is the common will to be a nation. This is a reference to what I have discribed as the decisive political consciousness which transforms a people into a nation, because the people acquire and develop a consciousness of group-sovereignty, i.e. they become conscious that the highest political authority resides nowhere else than in themselves."³⁵

33. PF Bruwer, *Afrikanerland - 'n gebiedsaanduiding*, p 64

34. JC Steyn, *Trouwe Afrikaners*, p 24

35. JJ Degenaar, *The Roots of Nationalism*, p 12

Die nasionale gemeenskap is dus 'n geheel wat groter as sy samestellende dele is en in gemeenskaplike strewe bc die enkeling uitgaan. Die eenheidsfaktor is nasionalisme: mensbepaald, religieus bepaald, histories bepaald, etnies bepaald en ruimtelik bepaald. Hierdie bepaaldhede stel nasionalisme uit verskillende hoeke aan die orde, maar vertoon dit op grond van die gemeenskaplike wil en gerigtheid as integreerder.

Nasionalisme bring die uiteenlopende belang en sienings van uiteenlopende mense in een gemeenskaplike oriëntasie tot die sosiale werklikheid saam.

3. Afrikanerkultuur en nasionalisme

Aan die hand van die ooreenstemmende bepaaldhede van Afrikanerkultuur en -nasionalisme wat uit die voorgaande ondersoek geblyk het, sowel as die besondere klemverskille wat duidelik geword het, kan Afrikanernasionalisme beskryf word as 'n besondere uitdrukking van Afrikanerkultuur.

Kultuur is naamlik die omvattende begrip vir die handeling en produk van mense in gemeenskap met mekaar. Dit vertoon die waardes van die gemeenskap en word sigbaar as produk van die geskiedenis volgens die aard van die mense en hulle fisiese omgewing.

Nasionalisme kom voor by so 'n kultuurgemeenskap wanneer die mense tot selfbewuste eenheid oorgaan in die besef van die gebreke van 'n bepaalde historiese situasie. Dit ontwikkel tot ideologie, tot strewe na 'n beter stand van sake en 'n gemeenskaplike toekoms en plaas dus besondere klem op die gemeenskap se lotsverbondenheid in terme van wat tydsgewys voorlê.

Teenoor die knellende situasie en magte neem nasionalisme 'n duidelike strydvaardigheid aan wat mense tot die hoogste offers kan inspireer.

Nasionalisme is essensieel energiek omdat dit dinge tot stand bring wat vroeër nie (so) was nie. "'n Suksesvolle nasionale beweging skep altyd nuwe bronne"³⁶ en lewer so as stimulus weer 'n besondere bydrae tot die algemene kultuur.

Die verhouding tussen nasionalisme en kultuur kom tot uitdrukking in 'n beskrywing van nasionalisme as selfbewuste, energieke en strydvaardige kultuur.

36. JC Steyn, *Trouwe Afrikaners*, p 23

HOOFSTUK 4: DIE LEWE EN WERK VAN NP VAN WYK LOUW

Inleidend tot 'n studie van Louw se kritiese prosa kan 'n kort oorsig oor sy lewe en werk van waarde wees. In hierdie hoofstuk word dit van twee kante af aangepak: van die een kant af met 'n algemene biografie wat enkele hoofmomente van sy lewensloop aansny en van die ander kant af deur die betrokke tekste kortliks bekend te stel.

1. NP Van Wyk Louw: 'n kort biografie¹

'n Biografiese oorsig dien hier nie as 'n poging om die skrywer se werk vanuit sy persoon te verklaar nie; dit funksioneer bloot as agtergrond waarteen die werk gelees kan word, nie as sleutel tot die verstaan daarvan nie.

Een moontlike indeling van Louw se ryk geskakeerde lewe - wat deur elke opsomming en indeling verontreg sal word - kan onder geografiese opskrifte gedoen word. Dit bestaan dan uit: Sutherland: 1906 - 1920, Kaapstad: 1920 - 1929, Kaapstad: 1929 - 1950, Amsterdam: 1950 - 1958 en Johannesburg: 1950 - 1970.

1.1 Sutherland: 1906 - 1920

Nicolaas Petrus van Wyk Louw is op 11 Junie 1906 op die Roggeveldse dorpie Sutherland gebore. Hy was die tweede van vier seuns van Bismarck von Moltke Louw, 'n welgestelde prokureur op die dorp en Martha Hendrina Johanna Frederika van Wyk, 'n plaasdogter uit die omgewing. Hier het hy sy eerste skoolonderrig met Engels as eerste en Nederlands as tweede taal ontvang. Hoewel

1. Biografiese gegewens in hierdie hoofstuk is geneem uit CJ Beyers, *Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek IV*, pp 334-337, en die bibliografiese gegewens uit J Biezen ea. *Voortbestaan in gerechtigheid*, pp 128-136

Afrikaans min formele beslag gehad het, was dit die omgangstaal van die omgewing se mense en Engels het maar min spontane aftrek gekry.

Die omgewing se geïsoleerdheid het 'n suiwer en oorspronklike taal tot gevolg gehad en Louw verwys later waarderend terug na die vormende invloed daarvan - nie net in terme van taal en taalgebruik nie, maar as 'n hele kulturomgewing. Sonder radio en buitevermaak was die gemeenskap vir ontspanning op sigself aangewese en die gevolglike ryk sosiale interaksie het vir die kind ruim sosiale oriëntasie- en identifikasie moontlikhede gebied, veral ondersteun deur 'n spontane en ontspanne gesinslewe. Daarby het Louw op 'n jong ouderdom die vreugde van die geskrewe woord ontdek en as kind baie Nederlands en Engels gelees.

1.2 Kaapstad: 1920 - 1929

In 1920 het die Louw-gesin na Kaapstad verhuis en Van Wyk sy skoolopleiding aan die South African College-skool, in 'n oorwegend Engelse atmosfeer voltooi. Van 1923 af het hy aan die Universiteit van Kaapstad studeer en 'n MA-graad in Duits behaal. In dié tyd het hy heelwat geskryf en eksperimenteel in die Universiteit se kwartaalblad publiseer. Nadat hy vir 'n jaar lank in 1927 op Steynsburg skool gehou het, het hy in 1928 weer aan die Universiteit van Kaapstad ingeskryf vir die graad B Ed en in 1929 daar 'n aanstelling as lektor in die fakulteit opvoedkunde gekry.

1.3 Kaapstad: 1929 - 1950

Louw het hom nou in Kaapstad gevestig en besonder skeppende jare breek vir hom aan. Sy eerste bundels poësie en kritiese opstelle het in 'n tyd van geesdriftige, byna koersagtige intellektuele soeke in die godsdienst, politiek en filosofie verskyn. Hy het hom ingewerk op die Armblankevraagstuk van die dertigerjare en sy belangstelling in die opvoeding van 'n volk het hom tot leeswerk in onder meer ekonomie, sosiologie, staatswetenskap en wysbegeerte gelei. Deur die loop van hierdie jare het Louw toenemend 'n rigtinggewende rol in die Afrikaanse literêre en kulturele lewe gespeel en daar ontstaan rondom hom en sy broer WEG Louw 'n soort beweging, 'n literêre vriendekring wat 'n leidende rol in die toekoms sou speel.

In 1930 is hy getroud met Joan Isabeau Wessels en twee dogters word gebore. Die huwelik lei egter skipbreuk. Vanaf 1930 het hy bydraes gelewer tot *Die Huisgenoot*, die *Jaarboek van die Afrikaanse skrywerskring*, *Die Burger*, *Die Suiderstem* en *Brandwag*. Van hierdie bydraes is versamel en verskyn in 1939 in twee bundels, naamlik *Berigte te velde*. Opstelle oor die idee van 'n Afrikaanse nasionale Letterkunde, en *Lojale verset*. Kritiese gedagtes oor ons Afrikaanse kultuurstrewe en ons literêre beweging. Intussen het daar ook twee digbundels verskyn, naamlik *Alleenspraak* in 1935, *Die halwe kring* in 1937 en die versdrama *Die dieper reg*. 'n *Spel van die oordeel* oor 'n volk in 1938. In 1940 het hy bygedra tot *Groot Nederland* en meegewerk aan

Tussen die engtes. 'n Afrikaanse versameling ten behoeve van Nederlandse skrywers wat by HAUM verskyn het. In die tyd het hy ook oor die ouer Afrikaanse digters geskryf.

In 1941 is Louw weer getroud met Truida Pohl. 'n Dogter en 'n seun is uit die huwelik gebore en dit het van krag gebly tot met sy dood. Dit was ook die jaar waarin een van sy bekendste werke, die versdrama *Raka* verskyn het, opgevolg deur die digbundel *Gestaltes en diere* in 1942. Verder het hy in hierdie tyd ook inleidings tot verskillende boeke geskryf en in 1945 begin bydra tot die nuwe tydskrif *Standpunte* in die vorm van poësie, drama en prosa. Gedurende die volgende jare het van sy belangrikste werk hierin verskyn.

In 1948 het besondere erkenning vir die waardes wat hy verteenwoordig Louw te beurt geval toe die Universiteit van Utrecht 'n eredoktorsgraad aan hom toegeken het.

1.4 Amsterdam: 1950 - 1958

Louw is in 1950 weer uit Nederland vereer; hierdie keer met 'n aanstelling as buitengewone hoogleraar in die Afrikaanse taal, letterkunde en kultuur aan die Universiteit van Amsterdam. By sy intrede het hy die belangrike rede onder die opskrif *Die digter as intellektueel* gelewer. Gedurende die volgende agt jaar moes hy hom formeel teoreties verantwoord en stel hy homself deeglik op die hoogte van die heersende literêre teorie.

Later, in *Rondom eie werk* het hy waarderend daarna verwys dat hy nie te gou met te veel teorie gekonfronteer is nie en volle geleentheid gehad het om eers sy eie skeppende gees te vestig. Hy beweeg egter gemaklik op die terrein en het heelwat daarvan in die Afrikaanse literêre wêreld ingedra, deels deur die prominente studente wat onder hom gewerk het en deels deur sy voortgesette deelname aan die openbare gesprek.

In *Die Huisgenoot* het hy 'n gereelde rubriek onder die opskrif *Die oop gesprek* hanteer en sake van belang, literêr en andersins, nadenkend bespreek. Hy het ook bydraes tot *Tydskrif vir Letterkunde* en *Algemeen Handelsblad: Amsterdam* en later tot *Naweekpos* en die *SAUK* gelewer.

Vier bundels opstelle het in hierdie tyd verskyn, naamlik *Masters van die erns* in 1955 en *Liberale nasionalisme, Swaarte- en ligpunte* en 'n *Wêreld deur glas*, al drie in 1958. In 1959 is die Hertzogprys vir kritiese prosa en essay van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns dan ook aan hom toegeken.

Louw het ook aktief gebly as digter en in 1954 *Nuwe Verse* en in 1956 *Germanikus* gepubliseer.

Tristia en ander verse, voorspele en vlugte 1950-1957 net eers in 1962 verskyn, maar duidelik voortgekom uit hierdie tyd en atmosfeer.

1.5 Johannesburg: 1958 - 1970

Met Louw se terugkeer na Suid-Afrika in 1958 is hy aangestel as hoof van die Departement Afrikaans-Nederlands aan die Universiteit van die Witwatersrand. Hy het die pos tot met sy dood op 18 Junie 1970 beklee. Verskeie bydraes het in die tyd uit sy pen verskyn, onder meer in Standpunte, Sestiger, die Afrikaanse Tydskrif vir Rasse-aangeleenthede en Kol. In 1960 het hy 'n voorwoord tot DP Botha se Die opkoms van ons derde stand geskryf en in 1964 tot Windroos, 'n bundel kortverhale van resente skrywers. Vernuwing in die prosa het in 1961 verskyn en Rondom eie werk in 1970. Na sy dood is nog vier prosabundels uitgegee, naamlik Opstelle oor ons ouer digters in 1972, Deurskouende verband in 1977 en Skietlood en Weegskaal in 1982. Sy Versamelde Prosa verskyn in twee dele in 1986 by Tafelberg en Human & Rousseau onderskeidelik.

Op literêre terrein het Louw in dié tyd veral dramas en hoorspele gelewer: in 1961 Dagboek van 'n soldaat; 'n hoorspel; in 1962 Die held en Lewenslyn: 'n hoorspel, in 1963 Kruger breek die pad oop en ander hoorspele en in 1965 Asterion . Libretto vir radiofoniese opera. Postuum het ook die volgende werke verskyn: Die pluimsaad waai ver of Bitter begin in 1972, Blomme vir die winter. 'n Hoorspel in 1974, Oh wide and sad land 'n vertaling van gedigte deur Adam Small in 1975, Die val van 'n regvaardige man in 1976 en Versamelde Gedigte in 1981.

2. 'n Oorsig oor die prosa van NP van Wyk Louw

Tussen 1939 en 1982 het daar twaalf prosabundels uit Louw se pen verskyn, waarvan vyf postuum uitgegee is. Dit bestaan uit opstelle, briewe, dialoë, inleidings, radiopraatjies en enkele toesprake wat met verloop van tyd meestal eers in 'n ander verband gelewer is, en later saam gebundel is. Hieruit volg nie alleen 'n gespreks*trant* in sy werk nie, maar dieper nog: 'n gespreks*saard*. Sy eerste bundel het hy voorgestel as "berigte te velde - nie Der Totale Krieg nie",² en dit geld eweveel vir die res van sy prosa.

Hans Ester, wat Louw se denke kenmerk as *denken in dialoog* beskryf sy essays as "stelling en teenwerping in één", as essays in die ware sin van die woord, omdat hy poog om 'n helder blik op begrippe te kry deur in dialoog met ander 'n stappie nader aan die waarheid te kom. Die leser "wordt in een onderhoudende gesprekssituatie binnengeleid, waarin het stapje voor stapje verder komen via

2. Berigte te velde, Versamelde prosa, p 3

argument, tegenargument met alle aangename anekdotiese onderbrekinge tot die eigenlijke natuur van zulke conversaties hoort.”³

In 1986 is Louw se *Versamelde Prosa* in twee dele uitgegee. Dit sluit 155 onderwerpe - dus opstelle en reekse opstelle - in en beslaan gesamentlik meer as 1 200 bladsye. 'n Kort inleiding tot elke bundel met tematiese waardering in terme van hierdie ondersoek, maak die ander deel van die inleiding tot sy kritiese prosa uit.

2.1 Berigte te velde. Opstelle oor die idee van 'n Afrikaanse nasionale letterkunde. 1939. Pretoria: JL van Schaik. 88p

Die titel van hierdie bundel gee reeds te kenne dat dit hier in die eerste plek gaan oor sake rakende die literatuur. Die meeste opskrifte bevestig dit ook: *Die rigting van die Afrikaanse letterkunde, Aristokratiese kuns en die volk, Gedagtes oor die nasionalisme en die kuns, Willem Kloos 1859 - 1938, Die strewes van die jonger Afrikaanse poësie en Literatuur in die kryt.*

Wat egter ook uit die titel blyk, is die sentrale plek wat die nasionale idee inneem. Terugskouend (by die saamstel van die bundel) het Louw as grondslag van al die opstelle die neiging gesien om twee standpunte saam te vat wat anders sterk teenoor mekaar gestel word: aan die een kant 'n geloof aan die deurslaggewende belang van die skoonheidsidee in die kuns; aan die ander kant dat so 'n suiwer estetiese kuns 'n beslissende faktor in die lewe van 'n volk is, dat dit bestaansreg aan die volk verleen.⁴

Die moontlikheid om hierdie twee sake saam te vat, het hy geskep deur die oënskynlike spanning tussen die 'estetiese' en die 'nasionale' in die kuns te verplaas na 'n grondliggende spanning binne die volk self. Daarvoor het hy die aristokratiese idee gebruik. Dan beteken “ná aan die volk” in die literatuur nie “populêr” nie, maar eerder “gegryp uit die hewigste ervaring van die volk” - wat nie noodwendig vir almal ewe aantreklik of toeganklik sal wees nie.

Hierdie nasionale element staan vir Ester ook sentraal tot die bundel, maar funksioneer nooit eng of bekrompe nie⁵ en Eybers verwag vrugbare polemieke daarvoor. Enigsins profeties sluit sy af:

3. J Biezen ca. *Voortbestaan in gerechtigheid*, p 62

4. Vergelyk die waarde wat aan hierdie stelling geheg word in Elizabeth Eybers se resensie van dieselfde bundel in *Ons Eie Boek*, Des. 1939: “Hierdie twee oortuigings loop dan ook soos 'n leitmotief deur die hele bundel...”
PJNienaber (red.), *Beeld van 'n digter*, p 198

5. J Biezen ca. *Voortbestaan in gerechtigheid*, p 62

“Niemand wat belang stel in die toekoms van die Afrikaanse letterkunde sal kan nalaat om hierdie opstelle te lees nie.”⁶

2.2 Lojale verset. Kritiese gedagtes oor ons Afrikaanse kultuurstrewe en ons literêre beweging. 1939. *Kaapstad: Nasionale Pers. 203p*

Die bundel *Lojale verset* is kenmerkend strydvaardig, in hedendaagse terme: betrokke. Waar *Berigte te velde* oorwegend uit beskrywing van standpunte bestaan het, kan mens sê dat standpunte hier *gevoer* word: Louw spreek weer die literatuur sowel as die breër kultuur aan met ’n helderheid en skerpte wat indertyd opgeval het. Hy tree as leier van ’n nuwe beweging na vore. “[o]ok omdat daar niemand van hulle dit so glashelder en met soveel oortuiging kan formuleer nie ... daar sal nie veel in ons letterkundige wêreldjie wees wat nie telkens die voorslagpunt naby die gevoelige deel van sy lyf voel kom nie”.⁷

Die omvang van sy kritiese benadering blyk uit sy voorskrif tot die bundel:

“Opstand is net so noodsaaklik in ’n volk as getrouheid. Dit is nie eers gevaarlik dat ’n rebellie misluk nie; wat gevaarlik is, is dat ’n hele geslag sonder protes sal verbygaan.”

Dit is dan ook al die gevestigde waardes wat teen stagnering getoets en heroorweeg moet word en veral die gevestigde ’kultuurlewe’ wat deurloop:

“Daar is by ons dinge wat kook, klein groepies en eensame jongmense wat rusteloos te midde van die rus is, en daar is ’n groot, stom deel van ons volk vir wie swaar-kry en onsekerheid elke dag se kos is: maar die openbare, die amptelike kulturele en literêre lewe is swaarlywig, rustig en gerus”⁸

Die opstelle se trant is skerp krities en satiries, gerig teen verstokte waardes ter wille van nuwe dinamiek. Dit blyk veral uit *Suid-Afrika as ou land*, *Kultuurleiers sonder kultuur* en ’n *Toneelopvoering in Kaapstad* in terme van die georganiseerde kultuurlewe en *Mooi prosa* en *Kritiese skole* in terme van die gevestigde literêre gemeenskap.

Positief formuleer Louw ’n wil tot waarde en waardering in die literatuur sowel as die breër kultuurlewe, steeds met die nasionale benadering as vertrekpunt. Dit word uitgespreek in opstelle soos *Gelykmaak en rangordening*, *Die idee van groot kuns* en ’n *Lewensbeskouing vir ’n moderne mens*. Die wil tot waarde word konkrete gestalte gegee in ’n opstel soos *Die aristokratiese ideaal* wat

6. E Eybers in PJ Nicnaber (red), *Beeld van ’n digter*, pp 199-200

7. G Dekker, *Resensie van Lojale verset*, in P.J. Nicnaber (red), *Beeld van ’n digter*, pp 205-206

8. *Suid-Afrika as ou land*, in *Lojale verset*, *Versamelde prosa I*, p 67

'n persoonlikheidsideaal begin formuleer wat onderliggend in heelwat van die werk teenwoordig is. Ook sy siening van kritiek en sy eie kritiese posisie kom aan die orde in opstelle soos *Kritiek oor kritiek* en *Volkskritiek*. Meestal bied hy dit aan as 'n soort self-stelling van 'die jonger Afrikaanse literatuur'.

Lojale verset bevat die kragtige stellingname van 'n jonger, vestigende skrywer en stel 'n verskeidenheid temas aan die orde. Olivier beskryf hierdie opstelle as poleemies van aard met 'n programmatiese inslag:

“[H]ulle is daarop gerig om 'n nuwe literêre en kulturele beskouing aan die Afrikaanse leser tuis te bring, en hulle sou dekades lank hulle slaankrag behou as verdediging van 'n Afrikaanse literatuur wat met die beste in Europa kan vergelyk”.⁹

2.3 Maskers van die erns. 1955. Johannesburg: Afrikaanse Pers. 100p

Maskers van die erns bestaan uit 20 opstelle van omtrent gelyke lengte en sluit geen opstelreeks in nie. Die werk staan in die lig van Louw se buitelandse verblyf en sluit 'n paar Europese en (nostalgiese) plaaslike vertellings in, soos *Europese prentjie: 'n massa*, *Kinderfantasie* en *Oujaarsaand*.

Al die opstelle in die bundel is hier nie ewe toepaslik nie, maar belangrike temas wat wel aangesny word is tradisie, die intellektueel-idee en die oop gesprek in onder meer *Die vensters oop!* en *Ons tradisie, Is ons 'n intellektuele volk?* en *Die oop gesprek*. Die veelvolkige aard van Suid-Afrika se bevolking kom vir die eerste keer duidelik ter sprake in onder meer *Almal se fees*.

Oor die algemeen is dit dus 'n minder strydvaardige en meer nadenkende bundel wat belangrike nuwe temas aan die orde stel om later verder uitgewerk te word.

2.4 Swarte- en liggunte. Benaderings van die literatuur 1. 1958. Kaapstad: Nasionale Boekhandel. 140p

en
'n Wêreld deur glas. Benaderings van die literatuur 2. 1958. Kaapstad: Nasionale Boekhandel. 123p

Soos uit die subtitels blyk, kan die twee bundels, veral uit 'n nie-literêre oogpunt, saam gelees word. Die bundels lê spesifiek op die literatuurwetenskaplike terrein, terwyl **Liberale nasionalisme** wat in dieselfde jaar verskyn het, meer kultuurkrities van aard is. Die patroon herinner aan **Berigte te velde** en **Lojale verset** wat ook in dieselfde jaar met breedweg dieselfde inhoudelike onderskeid verskyn

9. G Olivier, NP van Wyk Louw: literatuur, filosofie, politiek, p 96

het, maar teen 1958 het die velde al verder en 'n Wêreld deur glas baie meer vakwetenskaplik en minder algemeen lewenbeskoulik as Berigte te velde.

'n Belangrike uitgangspunt word hier duidelik onder woorde gebring, naamlik Louw se geloof aan die bestaan van absolute waardes. Dit het reeds vroeër verskyn, maar is hier as uitgangspunt vir literêre teorie en kritiek verhelder. Daaruit lei hy egter geen vaste waarheid of stelsel af nie, maar stel liever elke gewaande sekerheid opnuut as probleem. Hy beklemtoon telkens die menslike beperktheid wat die absolute waardes nie helder kan deursien nie en dwing die (literêre) kritikus tot nederigheid.¹⁰ Ander punte van belang wat hier verskyn, is sy kritiese posisie en 'n waardering van tradisie.

In *Swaarte- en liggunte* vertoon Louw sy krag in polemiere gesprek terwyl hy in 'n *Wêreld deur glas* sake meer algemeen en konseptueel polemiseer. Dit sien mens al aan die langer opstelreeks in hierdie bundel. Kenmerkend van albei die bundels is die vorm wat die strydbaarheid van vroeër aanneem: dit is nou milder, maar finaler met meer gesag en waardigheid. Die twee bundels neem 'n minder sentrale, maar belangrike plek in sover dit hierdie ondersoek aangaan.

2.5 Liberale Nasionalisme. Gedagtes oor die nasionalisme, liberalisme en tradisie vir Suid-Afrikaners, met 'n kulturele nadrup. 1958. Kaapstad: Nasionale Boekhandel. 132p.

In *Liberale nasionalisme* bereik Louw se kultuurkritiese werk 'n hoogtepunt. Met dieselfde polemiere krag as in *Swaarte- en liggunte* en 'n *Wêreld deur glas* wend hy hom tot 'n uiteenlopende verskeidenheid sake wat betrekking het op die Afrikaanse kultuurlêwe. Hier is nie van wesenlik nuwe temas sprake nie, wat beteken dat die speelveld van sy breër kultuurdenke tot 'n groot mate klaar uitgemerk is.

Sake wat uitvoerig behandel word is weer die nasionale benadering soos in *Uithoek en middelpunt* en *Rondom die begrip 'nasionaal'*; tradisie soos in *Lewe uit 'n tradisie* en *Helde*; die oop gesprek en die intellektueel-idee soos in *Geestelike bloedsomloop* en *Argumente teen 'n hark* wat spesifiek oor die demokrasie handel.

André P Brink het die bundel in 1959 resenseer en noem dit 'n ondersoek na die grondslae van ons Suid-Afrikaanse bestaan. Louw se omgang met die problematiek het hy so geskets:

“ 'n 'Oplossing', 'n towerformule wat alle probleme oplos, bied hy nie - en wil hy nie. Want by elke probleem word steeds één insig herwin: dat die mens, en sy hele bestaan,

10. Vergelyk met André P Brink se resensie van 1959, ook in PJ Nienaber, *Beeld van 'n digter*, pp 378-379

oneindig verwickeld is; dat die glasheldere 'Pad van Suid-Afrika' net nie bestaan nie. Maar dié oplossing is daar wel: dat die denkende mens sal *dink*, dat hy soekende sal bly; dat hy in sy polemieks en standpunte telkens sal aftas na die wortels. En al sou die resultaat dan maar negatief wees, dan nóg was die soeke waardevol, omdat antwoorde nie kategoriees te vinde is nie, en omdat antwoorde in die laaste instansie menslik is - en verwickeld soos die mens." ¹¹

Liberale nasionalisme is van sentrale belang vir hierdie ondersoek en byna elke opstel word ontgin. In die langer reekse opstelle behandel Louw belangrike temas meer uitgebreid as in die eerste drie bundels en dit lewer 'n verder ontwikkelde en meer verfynde resultaat.

2.6 Vernuwing in ons prosa. Grepe uit ons Afrikaanse ervaring. 1961. Kaapstad; *Human & Rousseau*. 146p

Vernuwing in ons prosa is 'n bundel opstelle en opstelreekse waarin Louw literêre kritiek formuleer. Dit is 'n voortsetting op die uitgangspunte wat reeds gestel is en word hier op Afrikaanse prosa betrek. *Oor ons Afrikaanse prosastyl* is 'n historiese ondersoek na die ontwikkeling van Afrikaanse prosa sedert die Eerste Taalbeweging en sluit heelwat teksverwysings in. *Stilstand in ons prosa* beoordeel die bestaande situasie en wys waar die ontwikkeling vasgeval het. In *Die prosa: wat beteken vernuwing* word tipes en moontlikhede van vernuwing ondersoek, terwyl *Nákaart oor vernuwings* enigszins apologeties vernuwing wat wel plaasgevind het in besonderhede aan die orde stel. In drie losstaande opstelle word 'n toepaslike Nederlandse boek voorgestel, motiveer Louw sy kritiek en sluit hy af met 'n waardering van die taak wat voerlê.

Vernuwing in ons prosa is nie van direkte belang vir hierdie ondersoek nie en hoef uit 'n kultuurkritiese oogpunt eintlik net volledigheidshalwe gelees te word.

2.7 Rondom eie werk. 1970. Kaapstad: Tafelberg. 102p

Rondom eie werk bestaan uit nege radiopraatjies wat vroeg in 1970 deur die SAUK uitgesaai is en drie artikels wat laat in 1961 in *Die Sondagblad* verskyn het. Die koerantartikels het oor 'n aspek van die tradisionele volkskuns, naamlik dansliedjies gegaan en aangesluit by 'n deel van Louw se eie poëtiese werk, naamlik *Klipwerk in Gestaltes en diere*. Die radiopraatjies was meer omvattend van aard, soos blyk ook uit die opskrif *Oor eie werk en probleme*.

Die nadenke in hierdie reeks, ná aan die einde van sy lewe en met 'n oorsig oor sy lewenswerk, kan in sekere opsigte as 'n sluitstuk vir sy kritiese arbeid beskou word. Hy betree sy uitgemerkte

11. P J Nienaber. Beeld van 'n digter. pp 379-380

speelveld glad nie sistematies of tematies nie en sy kritiese posisie en die estetiese regverdiging van die volksbestaan kom die duidelikste ter sprake. Sy kritiese posisie word hier eksplisiet in terme van kultuurkritiek uitgedruk en kan selfs as 'n sentrale sleutel tot die interpretasie daarvan beskou word. Dit het dan ook betrekking op sy siening van nasionalisme, terwyl sake soos lewensbeskouing, waarheid en die intellektuele houding, spanning, en die bestaansreg van 'n volk in die praatjies sydelings aangesny word.

Rondom eie werk is belangrik vir hierdie ondersoek omdat Louw krities met sy eie werk omgaan.

2.8 Opstelle oor ons ouer digters. 1972. *Kaapstad: Human & Rousseau. 138p.*

Opstelle oor ons ouer digters is uit 'n verskeidenheid bronne saamgestel en postuum uitgegee, versorg deur prof J du P Scholtz. Die werk het tussen 1936 en 1958 ontstaan en sluit literêre kritiek sowel as huldiging van die digters in. Dit begin met twee opstelle oor volkspoësie in die algemeen, sluit drie losstaande en 'n reeks van vyf opstelle oor Jan Cilliers in, ses opstelle oor Louis Leipoldt en 'n reeks van agt opstelle onder die opskrif *Geestigheid in ons poësie* oor AG Visser.

Buiten vir die inleiding tot Louw se bespreking *Leipoldt as digter* hoef *Opstelle oor ons ouer digters* vir hierdie ondersoek ook net volledigheidshalwe gelees word.

2.9 Deurskouende verband. 1977. *Kaapstad: Human & Rousseau. 146p*

Deurskouende verband het ook postuum, maar 'n paar jaar later as *Opstelle oor ons ouer digters* verskyn en bestaan uit 'n reeks radiopraatjies oor literatuur en verwante onderwerpe in Deel I en vier openbare redes in Deel II. Die 25 radiopraatjies wat in 1956-57 as deel van Louw se reeks *Die oop gesprek* oor Radio Hilversum se wêreldomroep uitgesaai is, verteenwoordig 'n wye literêre belang en sluit besprekings van die eksperimentele poësie in Nederland tot gedigte in Neger-Engels en die wetenskaplike gewete in. Twee reekse handel oor die Afrikaanse en ander taalbewegings, en die vraag oor moeilike letterkunde. 'n Praatjie wat vir die SAUK geskryf is *Wat van ons letterkunde?* is aan die einde van die reeks bygevoeg.

Die vier toesprake bestaan uit Louw se intreeredes aan die Universiteite van Amsterdam en die Witwatersrand, 'n toespraak by 'n gradeplegtigheid van die Universiteit van Pretoria en 'n referaat voor SABRA oor 'n Suid-Afrikaanse nasionale karakter. Die toesprake voor Amsterdam en Pretoria het gehandel oor die intellektueel-idee en is saam met die voordrag by SABRA vir hierdie ondersoek van groot waarde.

speelveld glad nie sistematies of tematies nie en sy kritiese posisie en die estetiese regverdiging van die volksbestaan kom die duidelikste ter sprake. Sy kritiese posisie word hier eksplisiet in terme van kultuurkritiek uitgedruk en kan selfs as 'n sentrale sleutel tot die interpretasie daarvan beskou word. Dit het dan ook betrekking op sy siening van nasionalisme, terwyl sake soos lewensbeskouing, waarheid en die intellektuele houding, spanning, en die bestaansreg van 'n volk in die praatjies sydelings aangesny word.

Rondom eie werk is belangrik vir hierdie ondersoek omdat Louw krities met sy eie werk omgaan.

2.8 Opstelle oor ons ouer digters. 1972. Kaapstad: Human & Rousseau. 138p.

Opstelle oor ons ouer digters is uit 'n verskeidenheid bronne saamgestel en postuum uitgegee, versorg deur prof J du P Scholtz. Die werk het tussen 1936 en 1958 ontstaan en sluit literêre kritiek sowel as huldiging van die digters in. Dit begin met twee opstelle oor volkspoësie in die algemeen, sluit drie losstaande en 'n reeks van vyf opstelle oor Jan Cilliers in, ses opstelle oor Louis Leipoldt en 'n reeks van agt opstelle onder die opskrif *Geestigheid in ons poësie* oor AG Visser.

Buiten vir die inleiding tot Louw se bespreking *Leipoldt as digter* hoef *Opstelle oor ons ouer digters* vir hierdie ondersoek ook net volledigheidshalwe gelees word.

2.9 Deurskouende verband. 1977. Kaapstad: Human & Rousseau. 146p

Deurskouende verband het ook postuum, maar 'n paar jaar later as *Opstelle oor ons ouer digters* verskyn en bestaan uit 'n reeks radiopraatjies oor literatuur en verwante onderwerpe in Deel I en vier openbare redes in Deel II. Die 25 radiopraatjies wat in 1956-57 as deel van Louw se reeks *Die oop gesprek* oor Radio Hilversum se wêreldomroep uitgesaai is, verteenwoordig 'n wye literêre belang en sluit besprekings van die eksperimentele poësie in Nederland tot gedigte in Neger-Engels en die wetenskaplike gewete in. Twee reekse handel oor die Afrikaanse en ander taalbewegings, en die vraag oor moeilike letterkunde. 'n Praatjie wat vir die SAUK geskryf is *Wat van ons letterkunde?* is aan die einde van die reeks bygevoeg.

Die vier toesprake bestaan uit Louw se intreeredes aan die Universiteite van Amsterdam en die Witwatersrand, 'n toespraak by 'n gradeplegtigheid van die Universiteit van Pretoria en 'n referaat voor SABRA oor 'n Suid-Afrikaanse nasionale karakter. Die toesprake voor Amsterdam en Pretoria het gehandel oor die intellektuele-idee en is saam met die voordrag by SABRA vir hierdie ondersoek van groot waarde.

en
Skietlood. 1982. Kaapstad: Human & Rousseau. 101p

Weegskaal en Skietlood is saamgestel uit 'n verskeidenheid verspreide stukke wat by wyse van voorwoorde of bydraes tot boeke en tydskrifte gepubliseer is, maar nie meer vir die leser maklik bekombaar was nie. Mev Truida Louw het toestemming tot die publikasie gegee op voorwaarde dat Prof J Du P Scholtz die finale keurwerk doen, sodat net stukke wat herdruk regverdig, opgeneem word. Die stof is in twee bundels geplaas: **Weegskaal** met stukke van letterkundige belang en **Skietlood** met stukke van meer algemene en sosio-politieke aard.

'n Onderneming van hierdie aard is 'n groot verantwoordelikheid - een wat duidelik deur mev Louw aangevoel is. Die eerste sewe prosabundels tot met **Vernuwing in ons prosa** het Louw self gekeur en saamgestel, terwyl die volgende twee - **Rondom eie werk** en **Opstelle oor ons ouer digters** - tematies elkeen 'n baie sterk eenheid vorm. Selfs **Deurskouende verband** met sy een reeks praatjies en vier belangrike toesprake, vorm 'n eenheid in tema en ondertoon.

Die eerste probleem waarop die samestellers van nog twee bundels moes afkom, is dat Louw in 'n posisie was om die meeste van hierdie werk self in sy bundels op te neem of desnoods meer bundels uit te gee. Dit geld in elk geval die stukke wat uit tydskrifte en koerante en van die radio oorgeneem is. Die streng selfdissipline waarmee Louw geskryf en publiseer het, laat mens vermoed dat hy van die werk nie self wou uitgee nie.

Hierteenoor kom twee argumente te staan: dat daar werk van hoë kwaliteit en algemene belang vir lesers onverkrygbaar was en herdruk regverdig het; die ander wat deels hierop teer: dat al Louw se beskikbare werk, of ten minste soveel as moontlik daarvan, volledigheidshalwe ingesluit behoort te word. Dit is duidelik van belang vir elke ernstige leser en student van sy werk.

Opstelle soos *Oor klassieke literatuur en oor vertaling*, *By ons jongste prosa* en *Werktuig of naelstring* uit **Weegskaal** en *Voorwoord tot: Die opkoms van Ons Derde Stand*, twee opstelle ter huldiging van Genl JBM Hertzog, *prof FR Tomlinson se besoek aan Nederland* en *Staatsteun aan die kunste* uit **Skietlood** regverdig egter die publikasie van die twee bundels heeltemal en die toegewyde leser trek die voordeel van volledigheid. Weegskaal en Skietlood is van belang vir hierdie ondersoek, maar staan nie sentraal nie.

HOOFTUK 5: KENTEORETIESE EN KRITIESE POSISIE: TOEGANG TOT KULTUURKRITIEK

Louw se kritiese prosa bevat geen openlike of bedekte 'kultuurkritiek' in die sistematiese sin van die woord nie. Wat hier as kultuurkritiek ondersoek word, is dus nie een of ander ekstra bedryf naas wat hy reeds as literator onderneem het nie, of 'n aparte afdeling van sy werk nie. Dit is wel 'n spesifieke uitsig op sy (literêre) kritiek en konsentreer op dié aspekte wat by die literêre vak verby steek en reik na die breë volkslewe - na die kultuur waarvan literatuur 'n onderdeel is. In 'n poging om hierdie uitsig te verwerf was dit waardevol om te probeer vasstel op watter bewuste uitgangspunte Louw sy kritiek baseer het.¹

Iets van 'n kritiese stelling-inname word onder die drie punte wat volg aan die orde gestel. Dit is geen formeel uitgewerkte posisie waarop hy verdere denksisteme baseer nie, en verskyn selfs oorwegend later in sy werk. Grondliggend sluit die formulerings altyd iets tentatiefs in, is dit altyd oop vir herwaardering en voortgesette ondersoek. Hierdie stelling-inname word nie ondersoek as algemene inleiding tot sy kultuurkritiek nie, maar as deel daarvan en in 'n sekere sin as ontdekking daarvan. Eerstens volg 'n soort kenteoretiese standpunt sover dit die Absolute aangaan. Tweedens word die kritiese posisie wat hy inneem aan die orde gestel: na geboorte en keuse, as digter, literêre kritikus en intellektueel. In die derde plek word sy waardering van tradisie as kennisbron ondersoek.

1. Die Absolute

In *Rondom eie werk* ontken Louw heftig enige bewuste "basiese patroon" en by name 'n dialektiese patroon op die model van Hegel, wat deur kritici aan hom toegeskryf is.² Hoewel hy hier na di

1. Onuitgesproke uitgangspunte soos die wat vernuttig deur Olivier identifiseer word, lê balle die doel van hierdie verkennende teks ondersoek.

2. Versamelde prosa I, p. 583.

inhoud van literêre werk verwys, kan ons aanvaar dat dieselfde vir sy kritiese arbeid geld, naamlik dat hy geen dialektiese model nagestreef het nie.

Sonder om dit dus tot sy program te maak, kan daar tog iets van herken word in sy omgang met absolute waardes. Dat teenstellings neig om te verskyn, erken hy selfs as lewenswaarheid³ en dat die denkende mens poog om dit op te hef, kan volg sonder om dialektiek tot dogma te verhef. Louw se omgang met absolute waardes word vervolgens nie in terme van tese, antitiese, sintese beskryf nie, maar as moontlike interpretasie hoef dit nie buite rekening gelaat te word nie.

1.1 Die Skone, die Ware en die Goeie

Louw het hom in sy kritiese werk nie ten doel gestel om die Absolute filosofies te bewys of tot spreke te bring nie, maar dit wel aanvaar as deel van die raamwerk waarbinne sy denke vorm aanneem en dit verdedig teen relativisme as alternatief. By sy vroeër denke oor kuns en nasionalisme het die Skone prominent verskyn, by die vestiging van literêre kritiek en teorie die Ware en by sy later verantwoording van nasionalisme, die Goeie.

Dit is egter geen aggressiewe indeling waar een idee die ander tot niet wil maak nie en hy het reeds in een van die 1939 opstelle die drie langs mekaar gehandhaaf:

“Maar die kuns, dit moet ons onthou, is net een van die groeipunte in die kultuur: daar is nog ander, daar is ook nog die ontwikkeling van ’n volk tot waarheid en nuwe wêreldbeskouings, tot nuwe sedelike insigte...”⁴

Later het hy weer na die estetika verwys, “wat hom so borend met die ‘Skone’ - of ten minste die Kuns - besig hou; wat vir die Skone sy plek naas die Goeie en die Ware aanwys; wat soms die kuns help verdedig teen die aggressie van die twee ander en magtige ideë.”⁵

Vir die doel van die ondersoek word daar kortliks gekyk na sy hantering van die Skone, die Ware en die Goeie.

Die Skone

In sy bekende inleiding tot *Berigte te velde* het Louw skoonheid gestel as van sentrale waarde in die kuns en dit gekoppel aan die bestaansreg van ’n volk. Skoonheid funksioneer dan as metafisiese en

3. *Rondom eie werk*, Versamelde prosa I, p. 569

4. *Kultuurleiers sonder kultuur*, in *Lojale verset*, Versamelde prosa I, pp. 74-75

5. *Oor literêre teorie*, in *’n Wêreld deur glas*, Versamelde prosa I, p. 335

bo-tydelike konsep waarvan hy kon sê "[...] die onsterflikheidsmite is nie die onsterflikheid nie, maar die tydloosheid van die skoonheid".⁶

Die skoonheid, soos die waarheid, bied die hoë maatstaf - bo alle menslike maatstawwe verhef - waaraan die geestelike aristokrasie sigself meet,⁷ en in die poësie is geen wette bokant die skoonheid geldig nie.⁸ Die kunstenaar se diens aan sy volk bestaan dan daarin dat hy die drif en verlange van sy groep in hom opneem en dit dan mooi weergee, dus tot skoonheid verhef.⁹ So word die besondere nood en strewe tot iets algerneen verhef en buite die eie situasie herkenbaar en verstaanbaar gemaak. Die volk se bestaan is dan meer as 'n toevallige gebeurtenis en word as deel van die Skone 'n algemene reg.¹⁰

Die Ware

Louw het waarheid in absolute sin aan die orde gestel as grondslag vir juiste literêre oordeel. Hy streef naamlik na die moontlikheid van objektiewe oordeel wat nie maar net meer sê van die kritikus self nie, maar van die waarheid wat hy as inherent aan die teks as sodanig beskou het. Dit sou dan op volle wetenskaplikheid kon aanspraak maak.

In *Oor literêre teorie* het hy die verskillende metodes in die literêre wetenskap oorweeg en uiteindelik die 'deurskouingsmetode' as oplossing voorgestel.¹¹ Dit veronderstel 'n aanskoubare kern van waarheid en Olivier verbind sy '-isme-lose' soeke daarna aan 'n Husserliaanse fenomenologiese metode.

6. *Die onsterflikheid van die kuns*, in *Lojale verset*, Versamelde prosa I, p 110

7. *Die aristokratiese ideaal*, in *Lojale verset*, Versamelde prosa I, p 82

8. *Berigte te velde*, Versamelde prosa I, p 46

9. *Berigte te velde*, Versamelde prosa I, p 23

10. Olivier se ondersoek na die Skone, veral in die ongewone samehang van die estetiese met die nasionale, lei hom om te onderskei tussen 'skoonheid as volledig outonoom' en 'skoonheid as purifikasie van konkrete ervaring', dus ideëel en konkreet. Hy noem Louw se denke oor skoonheid en skepping 'n eklektiese geheel en onderskei vier fasette daarvan, maar laat die integrerende aspek nie tereg kom nie. Later sê hy dat Louw in dié tyd op twee gedagtes hink wat analities onderskeibaar is, maar in een sin voorkom. Mens moet dus aflei dat hy dit nie as suksesvol geïntegreerd beskou nie, en hy berei die terrein voor om, in samehang met die twee waarheidsbegrippe wat hy identifiseer, die nasionale element wat hy daaraan verbind, te diskrediteer.

G Olivier. NP van Wyt Louw: literatuur, filosofie, politiek, pp 102, 124, 149-150, 443

11. 'n Wêreld deur glas, Versamelde prosa I, p 373

Dieselfde grondliggende beskouing blyk uit sy antwoord op die vraag hoe dit moontlik is om letterkunde uit 'n vreemde agtergrond positief te waardeer:

"Ons kan groot literatuur uit 'n ander (selfs vyandige) wêreldbeskouing waardeer omdat alle goeie en groot kuns *iets waars* omtrent die wêreld sê."¹²

'n Ander invalshoek is sy beskrywing van die *Wetenskaplike gewete* en die absolute eis van die waarheid.¹³ Voor sy gewete staan die wetenskaplike verplig tot die waarheid: verplig om dit te probeer vind, selfs al is wat hy vind onaangenaam; verplig om dit uit te spreek, ten spyte van die gevolge; verplig om dit te betrag, selfs al sien niemand anders dit vir waarheid aan nie.¹⁴

Die Goeie

Terwyl die Skone en die Ware direk deur Louw aangesny is, sou die behandeling van die Goeie hier 'n bietjie na sistematiese oorgretigheid kon lyk. In ag genome dat Degenaar naas skoonheid en waarheid nog na "goedheid (eties), heiligheid (godsdienst) en regverdigheid (politiek)"¹⁵ verwys, kon ander en meer opskrifte gebruik word om die punte wat volg aan die orde te stel. Dit word egter in samehang onder die Goeie genoem.

In absolute sin vind ons die Goeie terug in Louw se beskrywing van moontlike 'nasionale krisis'. Die derde soort krisis wat 'n volk se bestaan effektief kan bedreig, het hy self tipeer as "eties of selfs metafisies" en beskryf as die versoeking "om te glo dat blote voortbestaan verkieslik is bo die *voortbestaan in geregtigheid*." ¹⁶

Die tweede verwysing met etiese implikasie word deur Degenaar duidelik uitgewys. Dit is Louw se beskrywing van nasionalisme as liefde vir 'n volk om sy ellende, nie sy verdienste nie. Hy skryf:

"Maar ons gebruik die woord *liefde* in hierdie verband in 'n baie vreemde sin ... dis eerder soos die liefde waarmee mens 'n kind liefhet. Dis nie in hoofsaak gerig op

12. *Letterkunde en wêreldbeskouing*, in *Swaarte- en ligpunte*, Versamelde prosa I, p 188

13. *Deurskouende verband*, Versamelde prosa II, p 320

14. In terme van die Ware identifiseer Olivier 'n soortgelyke spanning as by die Skone, naamlik 'n selfstandige en outonome gestalte van die absolute waarheid enersyds, en andersyds die waarheid wat as sintese van aparte insigte intersubjektief verower word. Hy interpreteer dit as uiteenlopende sienings van die waarheid, wat die veronderstelde onderliggende siening van die outonome rede in die moeilikheid laat beland. As grondslag vir die beoordeling van die politieke aanwendbaarheid van die 'oop gesprek', word hierdie twee sienings van die waarheid later gebruik om nasionalisme te diskrediteer.
G Olivier, NP van Wyk Louw: literatuur, filosofie, politiek, p 344 ev

15. JJ Degenaar, *Die politieke filosofie van NP van Wyk Louw III*. (Standpunte 123, 29(3) Augustus 1976, p 35)

16. *Kultuur in krisis*, in *Liberale nasionalisme*, Versamelde prosa I, pp 460-463

Degenaar noem dit 'n oorgang van estetiese na etiese nasionalisme en beskryf dit as 'n "hoogs etiese, selfs religieuse, houding...." ¹⁸

Die derde punt ter sprake is die intellektueel as persoonlikheidsbeeld wat in Hoofstuk 7 as tema ondersoek word. In 'n beskrywing van Louw se beeld van die intellektueel, tipeer hy dit as "eerder 'n morele as suiwer intellektuele lewenshouding." ¹⁹ In 'n netwerk van begrippe sluit dit ook aan by die 'kultuurmens' en die 'oop gesprek' waarna Louw in absolute terme verwys het. Daarmee bestaan die absolute vir hom nie net abstrak en passief nie, maar word dit konkreet as dryfveer tot handeling. Van die rol wat die kultuurmens behoort te speel, sê hy dat "[d]ie kultuurmens moet altyd bewus wees van hoe absoluut sy werk is, hoe relatief en verbygaande die 'groot gebeurtenisse' van die tyd." ^{20 21}

1.2 Beperktheid

Die veronderstelling en aanvaarding van die Absolute kan egter uit verskillende hoëke onder skoot kom, byvoorbeeld: wat van die ervaring dat die hele geestelike lewe, natuurwetenskap, geesteswetenskap en selfs filosofie deur die kom en gaan van modes oorheers word? Hoeveel ruimte laat dit nog vir die Absolute?

Louw het tot die gevolgtrekking gekom dat dit sowel die eindeloosheid van die kenbare as die mens se beperktheid van insig aan die orde stel. ²² Die bestaan van die absolute is vir hom dus nie van die mens se vermoë om dit te bemeester afhanklik nie.

17. *Rondom die begrip 'nasionaal'*, in *Liberale nasionalisme*, Versamelde prosa I, p 424

18. JJ Degenaar, *Die politieke filosofie van NP van Wyk Louw III*, (Standpunte 123, 29(3), Augustus 1976, p 36)

19. *Wat is 'n intellektueel?*, in *Deurstouende verband*, Versamelde prosa II, p 389

20. *Kultuur in krisis*, in *Liberale nasionalisme*, Versamelde prosa I, pp 465-466

21. Olivier wys noukeurig op die absolute inhoud wat die konsepte *skoonheid* en *waarheid* by Louw het en tipeer dit as 'n vorm van idealisme. Deur dan hierdie idealisme te kritiseer poog hy om Louw se nasionalisme, wat volgens hom daaruit voortkom, te ontvrag. Hy volg egter spesifiek nie dieselfde prosedure in sy behandeling van *geregtigheid* by Louw nie, maar konsentreer op aspekte soos die ruimte wat die enkeling kan hê om in die groep 'n 'volle lewe' te lei. So beskerm Olivier waardes van sy voorkeur teen sy eie kritiek op nasionalisme.
G Olivier, NP van Wyk Louw: literatuur, filosofie, politiek, bv pp 424-425.

As voorbeeld hiervan het hy verwys na sy vriend Jan Greshoff, 'n byna fanaties polemiese figuur wat te velde kon trek teen alles wat onwaar lyk, selfs tot die prys van sy eie konsekwentheid. Hierdie gebrek aan samehang verklaar hy dan aan die hand van die onuitsegbare struktuur van die Ware wat elke poging tot volledige sisteem bederf.²³

Twee strewes na die Absolute illustreer die punt: die digter en die intellektueel staan beide voor die werklikheid met 'n honger na die aard van die synde, die intellektueel wil dit *weet*, die digter wil dit *vorm*. Die intellektueel moet weet dat waar oordele moontlik is en bereik kan word, maar ook dat onwaarheid moontlik is en dat die mens nie van nature in die ryk van die Ware lewe nie; die digter moet weet dat groot kuns moontlik is en bereik kan word, maar dat die lewe te beperk is om dit uit te put. Hulle deel dus die altyd beperkte toegang tot die Absolute - "dit is in hierdie lewenshouding vol onrus dat die digter en die intellektueel mekaar ontmoet."²⁴

Maar verloor die absolute deur sy ondeurdringbaarheid nie mettertyd al sy veld ten gunste van 'n volkome relativisme nie? Louw aanvaar dit nie:

"Dit is die tragiese van die menslike intellek: hy weet dat hy in die ryk van die relatiewe leef, maar hy durf nie, kan nie sê: ek is finaal en ewig relatief nie; selfs met so 'n uitspraak sou hy iets relatiefs beweer; selfs sy bewussyn van eie relativiteit impliseer reeds tog iets van 'n absolute."²⁵

1.3 Polemiek²⁶

Die term wat Louw aangewend het vir die gelyktydige handhawing van uiteenlopende aansprake, is 'swewende ewewig'.²⁷ Dit sou retories heeltemal 'n bruikbare uitkoms uit die teenstrydigheid van 'n gelyktydige geloof aan die Absolute en die menslike beperktheid wees, maar is eintlik min anders as 'n herformulering van die probleem.

22. *Mode in die geesteslewe*, in *Deurskouende verband*, *Versamelde prosa II*, p 351

23. *Greshoff se intellektuele houding*, in *Weegskaal*, *Versamelde prosa II*, p 483

24. *Die digter as intellektueel*, in *Deurskouende verband*, *Versamelde prosa II*, p 414

25. *Die absoluutheid van die relatiewe*, in *Deurskouende verband*, *Versamelde prosa II*, p 326

26. Twee begrippe met baie dieselfde inhoud, is 'polemiek' en 'die oop gesprek'. Laasgenoemde is die meer uitgewerkte van die twee en word later nader toegelig. Olivier, soos Degenaar, gee voorkeur aan die term 'die oop gesprek', maar gebruik dikwels die beskrywing 'polemies'.

27. *Die 'mens' agter die boek*, in *Swaarte- en ligpunte*, *Versamelde prosa I*, p 285

In *Vegparty of polemiëk* kom hy egter tot 'n ryker aantering van hierdie spanning. Van die waarheid sê hy aan die een kant "die waarheid oor menslike dinge, wanneer dit gevind is, *is* verskriklik vanselfsprekend: en dit *is* 'n gemeenplaas omdat dit aan alle plekke en tye gemeen is". Maar aan die ander kant is waarheid duister omdat dit so moeilik gaan om die aparte helder waarhede *saam* te dink, om hulle saam vas te hou en ewe veel te laat geld.²⁸

In dié sin is die waarheid "geen glas nie maar 'n swart kristal: vol onrus en vol spannings, en uiteindelik rustig net vanweë die strawwe ewewig van alles." Dan volg 'n sleutelstelling: "En juis omdat die waarheid van dié aard is, kom dit uit die polemiëk te voorskyn."²⁹

In die polemiëk word die spanning tussen die absolute en die beperkte dus nie tot niet gemaak nie, maar tot motief, tot dryfveer vir handeling: en daarin bring hy die teenstelling tot hoër eenheid. Op dié basis kon Louw dan beweer, is die absolute in die gewone lewe te vinde:

"Hierdie lewe waarbinne ons elkeen staan, is die werklike Absolute waarna die wysgere gesoek het. Dit omvat alles en *is* alles; ligtheid en helderheid, gemoedelikheid en klein beperktheid, maar ook duisterheid, sonde en smart; hoogheid en heerlikheid, vernedering, kleinlikheid - alles"³⁰

en oor klassieke literatuur in sy inleiding tot *Die vroue van Troje*:

"Is so 'n klassieke wêreldliteratuur nie die enigste voorstelbare beeld van die Absolute waarvan die wysbegeerte soms al 'n voorgevoel gehad het nie?"³¹

Die teenstelling van die absolute en die relatiewe, die algemene en die besondere word dus in die kenmerkend menslike geesteslewe transendeer. Olivier skat dit egter nie na waarde nie en hy vind gevolglik die handhawing van beide 'n blote teenstelling en onbevredigend.

2. Kritiese posisie

Om tot beter begrip en aanwending van Louw se kritiese werk te kom, is dit belangrik om vas te stel in watter rol hy homself gesien het, waar hy staan as hy met en oor die volk praat. Dit behoort die toegang tot sy denke te gee wat lesers dikwels met biografiese gegewens wil verkry. Sy eie

28. *Vegparty of polemiëk?*, in *Liberale nasionalisme*, Versamelde prosa I, pp 507-508

29. *Vegparty of polemiëk?*, in *Liberale nasionalisme*, Versamelde prosa I, p 493

30. *Onderhoud per brief*, Berigte te velde, Versamelde prosa I, p 28

31. *Weegskaal*, Versamelde prosa II, p 497

beskrywing van sy kritiese posisie word as deel van sy breër kultuurkritiese stellinginname ondersoek.

Die vraag word dus gestel: waar staan Louw na geboorte en na keuse, as digter, as literêre teoretikus en as intellektueel?

2.1 Gebore Afrikaner:

Louw het deurgaans die idee beveg dat literatuur toeganklik word namate die leser 'die mens agter die boek' begin verstaan. Hy het gevolglik self min oor sy persoon te sê gehad. Die uitsondering hierop was 'n reeks radiopraatjies wat in 1970 onder die opskrif *Oor eie werke en probleme*³² uitgesaai is, waarin hy professioneel sy werk bespreek het, ook binne die spesifieke ontstaansituasie van sy besondere lewe.

Die tweede van nege praatjies het hy ingelei met "'n paar stukke geluk wat my reeds by my geboorte getref het" en vervolgens sterk identifiserend met die eg Afrikaanse omgewing waarin hy sy vormende kinderjare deurgebring het, omgegaan.³³ Hierdie identifisering het hy verder bevestig met sy verduideliking van hoe die volksverse in *Klipwerk, Nuwe verse, 1955* ontstaan het. Hy verwys na sy verblyf in Europa na die Tweede Wêreldoorlog en sê:

"In hierdie wêreld wat soos 'n magtige masjien sy wiele bo-oor en rondom ons draai, was ek een goggatjie, - in my Sutterlandse taal, 'n *meirietjie*"(p 551)

Dit het die vraag na die bestaanreg van 'n volk in sy andersheid, na die besonderheid van sy eie klein volk op die voorgrond gestoot en 'n samehang het vir hom duidelik geword:

"Ek het begin voel hoe ons besondere soort lewe (of één openbaring van ons besondere soort lewe) dié was waarin ek as kind opgegroeï het - die voorreg gehad het om in op te groei" (p 551 ev)

Op sterkte van hierdie byna terloopse opmerkings, kan gesê word dat Louw - sonder enige grootdoenerigheid - homself as gebore Afrikaner beskou het.

2.2 Verbonde Afrikaner

Aangaande sy persoonlike verbintenis het Louw homself ewe min op die voorgrond geplaas en mens is selfs meer as by die vorige punt op 'n byna terloopse verwysing aangewese. Die derde praattie van

32. *Rondom eie werk, Versamelde prosa I, p 531 ev*

33. *Rondom eie werk, Versamelde prosa I, p 537*

Oor eie werk en probleme sluit hy af deur die volk en die volksdigter te oordink. Terugskouend beoordeel hy sy eie deelname aan die volk, sy oorpeinsing en kritiek en sy onherroeplike verbintenis daaraan:

"Keer op keer in my skrywerslewe het ek voor die muur van mening gekom; dat ons, hier teen 1935, of 1950 of 1970 presies weet hoe die wêreld is of moet wees. Wat is 'n volk? het ek begin oorpeins, en die antwoord het gekom: *Ons* weet wat 'n volk is! Dis jou plig om vir ons te sê hoe groot en goed ons is - wat my nog méér laat dink het oor hoe vreemd gemeng die ding is wat ons 'n volk noem, waaraan ek jonk al my lewe onherroeplik verbind het."^{34 35}

Hierdeur word die verbondenheid wat implisiet so duidelik in sy werk teenwoordig is, eksplisiet deur homself bevestig.

2.3 Digter

Die presiese posisie wat Louw as digter ingeneem het, sê natuurlik nie die laaste woord oor sy kritiese denke nie - en tog is dit een mens se werk waarvan 'n spesifieke deel ondersoek word. Sy bewuste stellingname ten opsigte daarvan kan dus verhelderend wees en terwyl dit sy eie oorwoë standpunt met betrekking tot sy rol as digter is en nie uit sy poësie afgelei word nie, lê dit binne die raamwerk van hierdie ondersoek.

Louw het opgetree as mondstuk van 'die jongeres' in die jare dertig, en hoewel hy nooit na sy eie digterskap verwys het of sy eie werk bekend gestel het nie, is hyself tog daarby betrek. 'Die jongeres' was geen georganiseerde groep namens wie enigeen streng gesproke standpunt kon inneem nie en Dekker het die uitsprake direk van Louw self aanvaar.³⁶

34. Hierdie opmerking het duidelik betrekking op die botsing tussen Louw en Verwoerd rondom Die pluimsaad waai ver. Verskillende interpretasies daarvan doen nou nog die rondte, soos Van der Ross se koppeling daarvan met die kwessie rondom die 'Kleurling-stem'. Dit verbaas mens egter om in Olivier se andersins goed verantwoorde studie 'n totaal onberedeneerde beskuldiging van Verwoerd as 'kultuur-barbaar' raak te loop. Daarmee openbaar hy meer emosionele ideologiese betrokkenheid as wat hy in die res van sy studie laat blyk het.

Steyn (JC Steyn, *Die Pluimsaad-polemiek* (Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Kultuurgeskiedenis, 4(2) April 1990, pp 75-87)) gee 'n goed verantwoorde weergawe van die polemie en plaas dit histories in perspektief. Uit sy beskrywing blyk dit duidelik dat Verwoerd se gewraakte verwysings in sy feesrede van 31 Mei 1966 nie eenduidig op Die pluimsaad waai ver gemik was nie en in 'n breër literêre konteks gelees behoort te word. Dit het egter wel gelei tot 'n stroom minder en meer sinvolle kritiek op die stuk, wat op verskillende maniere by Verwoerd se uitsprake aangesluit het. In die net meer as drie maande wat Verwoerd nog daarna gelewe het, het hy nie in die openbaar na die saak verwys nie, terwyl die polemie nog 'n geruime tyd daarna voortgesleep het. Die algemene verwysing na 'n 'Verwoerd-Van Wyk Louw-twis' wat sedertdien posgevat het, toon maar hoe grof bevooroordeel en manipuleerbaar die 'gemeenskaplike geheue' is.

35. Rondom eie werk, Versamelde prosa I, p 548

36. Dekker het dit so gestel: "As hy in sy opstelle ... praat van 'ons', van die 'jongeres', 'die nuwe digkuns', is

Olivier noem Elizabeth Eybers se afstand van sekere nasionalistiese inhoute by Louw en verwys bes moontlik na die genoemde resensie van *Berigte te velde in Ons eie Boek*, van Desember 1939.³⁷ Ongeag namens wie anders Louw dus gepraat het, het hy duidelik wel namens homself standpunt ingeneem.

In sy opstel *Die jonger Afrikaanse Literatuur* beskryf hy 'die jongeres' as nié *avant garde*-denkers, bloot vir die nuwigheid daarvan nie; as nié ideologies individualisties nie; en as nié massagerig nie. Hulle werk kom wel voort uit 'n liefde vir die taal, 'n strewe na skoonheid en die volle lewe waarin elkeen staan.³⁸

Op hierdie vol lewe het hy hulle aanspraak op nasionale digterskap baseer: enersyds omdat poësie 'n heerssugtige streep in hom het, dit nie kan verdra dat enige deel van die taal of werklikheid daarvoor gesluit bly nie en andersyds omdat die digter altyd tot 'n volk behoort. "Ons glo dat die menslike hom altyd in nasionale vorm uit - nêrens op aarde bestaan daar 'n 'algemene mens' nie, net altyd konkrete mense wat tot 'n besondere volk behoort en 'n besondere taal praat."³⁹

Nasionale kuns is dan die werk van iemand wat só binne sy volk staan en watter aspek ookal van die omvattende lewe in taal tot skoonheid maak - al neem dit dan die grootste verskeidenheid vorme aan.

Louw het die nasionale verband egter nie aanvaar as 'n manipulerende eis wat deur die volk aan die digter gestel kan word nie en verwerp die digter as leier van die volk, maar ook as volgeling en naloper van die volk. Ook die boheem of individualis is onaanvaarbaar. Die digter behoort hom teen alle eensydigheid te verset:

"[H]y mag nooit 'n fragment van sy volk vir die geheel aansien nie; nie die ryke of die arme nie; die 'hoogste' of die laagste nie; nie die intellektuele of die eenvoudiges nie; nie die blonde of die bruine nie. Hy durf selfs nie glo dat één party, een kerkgenootskap, of een watter fragment van die volk ook al, die hele volk is nie

dít tog projeksies van sy kuns en strewe, sy bewustheid en sekerheid, wat die ander in veel geringer mate besit het.

G Dekker, *NP van Wyk Louw as Dertiger*, in FIJ van Rensburg, *Oopgelate kring*, p 23

37. Daarin het sy "die beskouings [sien] voortspruit uit 'n a-priori-standpunt waarmee nie alle denkende lesers ten volle sal kan akkoord gaan nie".

E Eybers in P J Nienaber, *Beeid van 'n digter*, p 199

38. *Lojale verset*, *Versamelde prosa I*, p 150

39. *Die strewe van die jonger Afrikaanse poësie*, in *Berigte te velde*, *Versamelde prosa I*, p 45

“Hy wil nie òf leier, òf werktuig, òf spieël, òf bloot individualis wees nie. Maar soos elke gewone burger het hy die *reg* en die *plig* om hom met elke talent of krag wat aan hom gegee is, in te meng in die sake van sy volk en van sy gemeenskap”.⁴⁰

Louw wou as digter dus gewoon deel wees van die volk en met die middele tot sy beskikking en volgens sy eie aard aan die volkslewe deelneem.

2.4 (literêre) Kritikus

As verteenwoordiger van ‘die jongeres’ aanvanklik en as literêre wetenskaplike later, het Louw duidelik standpunt ingeneem oor literêre kritiek en teorie. Daar ontstaan volgens hom op die terrein van die letterkunde drie gebiede wat hy soos volg beskryf:

“(1) Die skeppende aktiwiteit van romanskrywers, digters, dramaturge, essayiste, joernaliste en wie hulle ook algar mag wees.

“(2) Die literêre kritiek - van die eenvoudigste ‘Ek hou van hierdie boek’ af tot by die skerpsinnigste waardebeoordeling deur ‘n groot kritikus; en die literatuurbeskouing van die eenvoudigste anekdotiese behandel van skrywers of werke af tot by die noukeurigste ondersoekings van die vakmanne.

“(3) Die literêre teorie wat ‘n ondersoek is na die begrippe waarmee 2 werk.”⁴¹

Van ‘groot kritiek’ het hy gesê:

“Kritiek is: diep en intelligent oor ‘n boek skrywe; en groot kritiek is dié wat die filosofiese atmosfeer skep waarin nuwe werk kan ontstaan, en die nuwe, vereers vreemde werk deur ander verstaan kan word; wat (...) ‘n hele *gedagte*wêreld kan skep waarvan die literatuur die *kunsvorm* is.”⁴²

Hieruit blyk dit dat die literêre kritiek nie geïsoleerd funksioneer nie - ‘n saak wat nog duideliker word in sy beskrywing van die verhouding tussen letterkundige kritiek en ideëkritiek. “‘n Boek kom uit ‘n deel van ‘n volk se gedagtelewe voort; en kritiek op ‘n boek is kritiek ook op dié stuk gedagtelewe. Daarom is kritiek ‘n teken van lewe by ‘n volk.”⁴³

40. *Toespraak by geleentheid van die toekening van erelidmaatskap van die Akademie vir Wetenskap en Kuns*, in *Weegskaal*, Versamelde prosa II, p 512

41. *Oor literêre teorie*, in ‘n *Wêreld* deur glas, Versamelde prosa I, p 340

42. *Individualisme en kentering*, in *Lojale verset*, Versamelde prosa I, p 124

43. *Kwaai kritiek*, in *Swaarte- en ligpunte*, Versamelde prosa I, p 216

Die kritiek is vir sy bestaan van die skeppende aktiwiteit afhanklik sodat die skeppende proses outonoom en primêr is terwyl die kritiese proses ewe outonoom, maar sekondêr is. Daarom word die estetiese wetenskappe gekenmerk deur oordele wat net so absoluut as die waarheid is, en tog nie bewys kan word nie.⁴⁴ Net so min as wat die skeppende skrywer die werklikheid kan uitput, kan die kritiese skrywer sy objek tot finale spreke bring. Die kritikus kan hom darem daaraan troos dat sy eindpunt wesenlik onhaalbaar is en moet aanvaar dat die grootste rol wat hy kan speel, die van rigtingwyser is.⁴⁵

Daarom dat die egte kritikus se werk uit 'n grondliggende lewensinsig eerder as formalistiese wetenskaplikheid voortkom:

"[D]ie gebore kritikus 'leer' nie die 'vak' êrens 'aan' nie, maar *deurleef* elke dwaling van die kritiek deur eie dwaling, groei pynlik self uit elke halwe waarheid uit, en ervaar daardie 'aanleg' van hom psigologies nooit as 'n tevredenheid dat hy nou die 'literêre vak' ken, dat hy nou 'n mening kan uitspreek' nie, maar alleen as rustelose soek in die literatuur van alle tye en tale wat binne sy ervaring kom na dinge wat altyd 'mooier' en altyd mensliker is, na 'n vae 'absolute skoonheid' - of dit bestaan of nie - wat hy êrens vermoed."⁴⁶

Hierdie gesprek *tussen* deelnemers, vind altyd *binne* 'n gemeenskap plaas en 'n sterk kritiese en polemiese beweging gaan dikwels met 'n kreatiewe beweging saam - en dit geld net soveel vir letterkunde as vir politiek, godsdiens en ander vorms van die menslike aktiwiteit. En omdat elke deelnemer nie op elke terrein ewe goed is nie, word die werk verdeel:

"So 'n geslag deel dikwels die onmoontlike swaar taak onder mekaar uit: een groep sal dikwels die kritiese en polemiese werk verrig, 'n ander groep die skep van nuwe waardes aanpak. Maar die twee groepe hang ten nouste met mekaar saam en werk aan een groot volkstaak." (p 221)

Daarby het Louw die kritiek, met sy duidelike sosiale strekking, as *volkstaak*, as nasionaal gerig beskou. Dieselfde geld vir literêre teorie:

"Die kritiek oor kritiek vorm 'n wetenskap, of liever 'n bouwerk van die gees, wat sy geldigheid alleen met verloop van baie tyd kry - die estetiese bewussyn van 'n volk."⁴⁷

Die reikwydte van die literêre kritiek was dus vir hom selde tot die literatuur beperk.

44. *Kritiek oor kritiek*. *Lojale verset*, Versamelde prosa I, pp 138, 145

45. *Kritiek: Drif en nederigheid*. in *Swaarte- en liggunte*, Versamelde prosa I, p 204

46. *Kritiek oor kritiek*. in *Lojale verset*, Versamelde prosa I, p 145

47. *Kwaai kritiek*. in *Swaarte- en liggunte*, Versamelde prosa I, p 220

2.5 Intellektueel

As daar oor een saak in Louw se werk en lewe konsensus bestaan, dan is dit dat hy die lewende vergestaltung van sy intellektueel-ideaal was. Van Rensburg werk dit breedvoerig uit in sy NP van Wyk Louw-gedenklesing van 1974 en die uitgebreide weergawe daarvan in Swewende ewewig (1975), en toon dit aan in terme van 'n sentrale moment in sy intellektuele houding. Hier verwys hy na Louw se 'hartstog vir volheid' en direk daaraan verwant: sy 'afkeer van eensydigheid' en herken dit in 'n verskeidenheid lewensfasette.

Die vraag is ook nie hier na die tema van die intellektueel by Louw nie, maar na die kritiese posisie wat hy inneem. Waar staan hy dus as intellektueel?

In die eerste plek is dit duidelik: teenoor die hele wêreld - om te weet hoe die wêreld *is* - en in die tweede plek met 'n hele klomp struikelblokke tussen hom en hierdie insig; -ismes en eensydighede wat oorkom moet word.⁴⁸

Dit is dus nie 'n derde staanplek naas die van digter en kritikus nie. As persoonlikheidsideaal is dit eerder 'n algemene lewenshouding as 'n spesifieke wêreldbeskouing en Louw streef daarna om as digter en kritikus *intellektueel* te wees - in sy hele persoon en teenoor die hele lewe.

3. Tradisie

Sowel Louw se kenteoretiese as kritiese posisie stuur af op gesprek of polemiëk, op intellektuele sosiale interaksie as toegang tot perspektiewe op die waarheid. Olivier noem dit "onbelemmerde meningswisseling met ander waarheidsoekers".⁴⁹

As die finale waarheid dan die enkele denker nie toekom nie - "Waarom sou die waarheid steeds in *jou* hoede wees?" en "waarom moet alle waarheid juis tot *jou* voordeel wees? Is die wêreld dan vir *jou* gemaak?"⁵⁰ - is dit ewe aanvegbaar as 'n bepaalde *tydperk* daarop aanspraak maak. "Sal *ons* tyd dan van blote wysheid saamgeweef wees?"⁵¹

48. *Die digter as intellektueel*, in *Deurskouende verband*, Versamelde prosa II, pp 416, 423

49. G Olivier, NP van Wyk Louw: kultuur, filosofie, politiek, p 443

50. *Wat is 'n intellektueel?*, in *Deurskouende verband*, Versamelde prosa II, p 391

51. *Lewe uit 'n tradisie*, in *Liberale nasionalisme*, Versamelde prosa I, p 437

Hierdie benadering beskryf Van Rensburg as Louw se “‘temporale’ kulturele perspektief”. Dit berus vir hom op meer as historiese belangstelling: historiese *beseft* betrek die verlede in ’n omvattende kulturele perspektief sodat nie net die bestaan nie, maar ook die *waarde* van tradisie tereg kom. Dit bepaal dan byvoorbeeld sy benadering tot iets soos oorspronklikheid.⁵²

In die formulering van sy standpunt oor tradisie is ’n ontwikkelingslyn, soos deur die polemië afgedwing, duidelik. Sy waardering daarvan is vroeg reeds implisiet teenwoordig, maar hy het dit spesifiek aan die orde gestel tydens die Van Riebeeck-fee in 1952 en dit later na aanleiding daarvan in polemië bedink en verfyn. In 1963 word die breë standpunt weer in ’n ander verband bevestigend gestel.

3.1 Tradisie ter sprake

In sy opstel *Cahiers van ’n kritikus*⁵³ het Louw te velde getrek teen die oorbeklemtoning van oorspronklikheid as literêre deug en die netwerke van invloed wat op skrywers inwerk, aangetoon. Hy was van oortuiging dat een of ander tradisie alle letterkunde ten grondslag lê.

Dit kom egter eksplisiet aan die orde in sy nadenke rondom die Van Riebeeck-fee in 1952. In *Die vensters oop!*⁵⁴ toon hy aan hoe Afrikaans as deurgang tot Nederlands, en daarmee saam die hele Europese geesteswêreld kan dien - iets wat vir die eentalige Engelssprekende geslote bly. In hierdie opstel het hy uitgebrei op tradisie as venster op ’n onbekende wêreld.

Waar hy eers uitgebrei het op tradisie as *venster*, het Louw dit in *Ons tradisie*⁵⁵ as *bron* ter sprake gebring en die sentrale plek van die Afrikanervolk se Nederlandse verband beklemtoon. Die kort geskiedenis sedert volksplanting in Suid-Afrika, het die Afrikaner volgens hom met die vraag na die wese van sy tradisie konfronteer. Hy het 1652 as ’n nuwe kans in die geskiedenis beskryf - en om daarvan gebruik te kon maak het eeue se voorbereiding geveg. Die Afrikaner, wat uit die ryk Nederlandse tradisie voortgekom het, vergelyk dan met ’n kind uit ’n ryk ouerhuis:

“ ’n Kind van ’n ryk vader besit miskien self nog niks nie, maar as erfgenaam is hy tog ook nie, sonder meer, ’arm’ nie.”

52. H J Van Rensburg, *Swewende ewewig*, pp 29-32

53. ‘n Wêreld deur glas, *Versamelde prosa I*, p 393

54. *Maskers van die erns*, *Versamelde prosa II*, p 65

55. *Maskers van die erns*, *Versamelde prosa II*, p 69 ev

Die gevolgtrekking is dan dit:

"Laat ons in hierdie land van ons, ten minste wanneer daar oor kultuur, oor geestelike grootheid, iets gesê word, met blydskap getuig: dat ons uit 'n groot tradisie voortkom, 'n tradisie ewe oud en ewe ryk en ewe roemryk as dié van wie ookal in hierdie land." (p 70)

In terme van die Afrikaanse taal het hy dieselfde aanspraak op 'n lang geskiedenis gebruik as argument om die gesamentlike dosering van Afrikaans en Nederlands aan Suid-Afrikaanse universiteite te handhaaf. Dit verskaf historiese perspektief en bly 'n vormende krag in moderne Afrikaans, want "taal is nie net 'n werktuig nie, dit is ook 'n naelstring." ⁵⁶

3.2 Tradisie bedink

Na moontlike kritiek op Louw se deelname aan "hierdie oratoriese warrelwindjie" oor "ons roemryke verlede, oor ons 'groot tradisie' en eindeloos oor kultuurbande", het Louw sy standpunt noukeuriger uitgewerk. ⁵⁷

Eers is tradisie vaagweg definieer as "iets te doen met hoe vroeër gehandel, gedink en gevoel is in die kultuurgroep waartoe 'n mens behoort." Vervolgens het hy maniere identifiseer om met tradisie om te gaan.

Eerstens die lewe *van* tradisie (soos 'n rykmanskind van sy rente) of *in* tradisie, in die sin dat die tradisie mens gevange hou en niemand toegelaat word om daarbuite te beweeg nie. Tweedens die lewe *buite* tradisie, kenmerkend van die moderne half-geletterde wêreld waar waarde-oordele gars verward raak en massamedia 'n manipulerende rol verwerf omdat daar geen maatstaf buite dié klein wêreldjie aangelê kan word nie.

Louw het hieroor soos volg geoordeel:

"Jy moet nie vir my vra om een van hierdie twee te kies nie. Jy moet nie eers vra dat ek sê watter van die twee die gevaarlikste vir ons is nie; saam of apart kan hulle vir ons die voislae kultuurloosheid verskaf." (p 434)

As derde moontlikheid het hy die lewe *uit* tradisie identifiseer. Omdat daar op die geestelike vlak geen sekere vooruitgang is, soos dit soms in die natuurwetenskappe lyk nie, lê die groot insigte oor die eeue versprei en steek hier en daar tussen die dwaling uit. Lewe uit 'n tradisie is dus 'n voortgesette debat met die verlede: "*Debat* ja - nie aanvaarding nie. Dit is in die voer van hierdie

56. *Werktuig of naelstring?*, in *Weegskaal, Versamelde prosa II*, p 560

57. *Lewe uit 'n tradisie*, in *Liberale nasionalisme, Versamelde prosa I*, p 432 ev

debat dat die hede se wysheid lê. Om elke groot moment van die verlede te kan oproep wanneer dit as gewone ervaring nodig word - dit is lewe uit 'n tradisie." (p 437)

Oor die voortdra van tradisie was Louw van mening dat dit nie 'n kwessie van bloed of afstamming is nie, hoewel dit toevallig 'n groot rol daarby speel: "[E]k sal maar sê dit is 'n stroom waarin daar baie dinge spoel - en wat baie sytakke het; en dan: die bedding is die taal. (Weer in hoofsaak, ja; want tog nie uitsluitlik nie)." (p 441)

Die geestelike inhoud van die Afrikaanse tradisie beskryf hy in die breedste terme as vier lyne wat in komplekse samestelling en interaksie funksioneer, naamlik die Hebreeus-Grieks-Romeinse lyn, deur die godsdiens gedra; die Nederlandse lyn deur die taal gedra; die Engelse lyn, as gevolg van voortgesette wedersydse teenwoordigheid; en die Afrika-lyn as gevolg van ons geografiese gesitueerdheid.⁵⁸

Louw se stellinginname ten opsigte van tradisie het duidelik direkte strekking op sy breër kultuurkritiek. In wese plaas dit hom polemies binne die verloop van tyd, in gesprek met geskiedenis.

58. *Die web*, in *Liberale nasionalisme*, Versamelde prosa I, p 446